

**Az Orvosegyesület
1945 előtti
neves orvostörténész
tagjainak munkásságáról**

Összeállította:

**Gazda István és
Kapronczay Károly**

Magyary-Kossa Gyula (1865–1944)

„Negyedéves medikus koromban kezdtem érdeklődni a magyar orvosok múltja iránt...” – írja ‘Magyar orvosi emlékek’ című könyvének előszavában Magyary-Kossa Gyula. A négykötetes hatalmas mű azóta a magyar orvostörténelem egyik kiemelkedő forrásmunkájává vált, amelyből bőségesen merítenek a mai kor orvostörténészei, szerzője pedig fénylő betűkkel írta be nevét a magyar halhatatlanok névsorába.

Magyary-Kossa Gyula 1865. január 8-án született Debrecenben. A klasszikus nyelvekben, természettudományokban és művészetekben egyaránt járatos ifjú Kossa Gyula dr. tudományos pályája Bókay Árpád gyógyszer-tani intézetéből indult fejlődésnek. Itt betöltött tanársegédi állásából adjunktusként az Országos Bírósági Vegyészeti Intézetébe került; 29 éves, amikor a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen méregtanból magántanárrá habilitálják (1894); két évvel később a M. Kir. Állatorvosi Akadémián a gyógyszer-tan ny. r. tanára, ezt az állását 1937-ben bekövetkezett nyugalomba vonulásáig lelkes odaadással töltötte be. Akadémiai székfoglalóját 1924-ben tartotta ‘Adatok a magyar génius biológiájához’ címmel.

1939 óta, midőn az Országos Levéltár lépcsőjén elcsúszott és karját törte, alig-alig mozdult ki otthonából. Életének utolsó éveit könyvtárában töltötte, pihenő idejében zongorájánál ült és kedvenceinek – Mozartnak és Beethovennek – remekműveit játszotta. Értékes könyvtárán kívül gazdag arckép-, fénykép- és metszetgyűjteményt hagyott az utódokra.

A szűkszavú életrajzi adatok által 80 esztendő korlátai közé szorítva egy csodálatosan színes és gazdag élet próbálkozásai, küzdelmei, meglepetései és alkotásai tárulnak fel előttünk. Kotlán Sándor szerint:

„A gyógyszer-tani tanszék működése mind az oktatás, mind pedig a tudományos munkásság tekintetében korszerű keretek között 1896-ban indult meg, amikor e tanszék vezetését Magyary-Kossa Gyula vette át”.

Kísérletes vizsgálataival (mész kimutatása szövettani metszetekből, phlorizin-diabetes, baromfiköszvény előidézése, arzénmérgezés, szénsavmérgezés mechanizmusa, morfiummérgezés, mérgek okozta elmeszesedés, dopping-szerek kimutatása stb.), mint kitűnő kísérletező tudós mutatkozott be. Előszeretettel foglalkozott fiatal kora óta botanikával, ennek tanítását is vállalta 1913-ig, amikor is lemondott róla, hogy idejét teljesen a kísérletes és tudományos gyógyszer-tannak, valamint másik kedvencének, a medikohistoriának szentelhesse. Linzbauerhoz hasonlóan hangyaszorgalmú levéltári kutatások során gyűjtögette a magyar orvosok múltjára vonatkozó adatokat. „Volt olyan év, hogy csak az országos levéltárban nyolc hónapot töltöttem, nap-nap után dolgozva” – emlékezik vissza. Ez a kutatás rendkívül bőséges termést hozott: „Magyar orvostörténelmi adataim száma ma már sok ezerre megy és ha kétszer annyi életem volna, akkor sem tudnám azokat feldolgozni” – írja.

Magyary-Kossa nemcsak a magyar orvostörténelemnek, hanem a magyar állatorvostan történetének is lelkes kutatója volt. 1896-tól 1905-ig elő is adta a hazai állatorvoslás történetét és számos cikkben ismertette e tudomány korai szakának mindaddig ismeretlen, rendkívül érdekes részleteit. 1899-ben vette át az Állatorvosi Főiskola Könyvtárának igazgatását és neki köszönhető, hogy az nemes céljához méltó színvonalas szakkönyvtárrá fejlődött:

„Mindenesetre kívánatos cél, hogy a Főiskola könyvtára az állatorvosi hungaricumoknak hiánytalan gyűjteménye legyen és egy későbbi kornak kutatója, például a magyar állatorvosi rend történetének jövője megírója mindazt, ami tárgyához szükséges, biztosan megtalálja a könyvtárban” – írja ‘A m. kir. Állatorvosi Főiskola Könyvtárának katalógusa’ című 1902-ben megjelent munkájának előszavában.

„E katalógus 6352 kötet címét adja, közöttük nem egy olyanét, amely sem a Szinyei-féle könyvészetben, sem a Győry munkájában nem található fel” – írja. A 11 ívnyi terjedelemben megjelent betűrendes és szakok szerinti katalógus megjelenését az 1901/1902 tanévtől kezdve az évi gyarapodást feltűntető pótlékok megjelenése követte. „Összesen 17 pótlék jelent meg, az utolsó az 1917/18 tanévről szóló főiskolai évkönyvben.”

Nagy utánajárás árán, szinte hiánytalanul összegyűjtögette a magyar állatorvosi irodalom legrégebb kiadványait. Nagy fájdalomra volt azonban, hogy Tolnay Sándorról – a „...pesti állatorvosi iskola első, nagyérdemű tanáráról, kinek szakértelmén és buzgóságán fordult meg elsősorban, hogy az állatorvosi intézmény hazánkban... meghonosodott” – nem sikerült arcképet szereznie.

Ebből az időből származik ‘Magyar állatorvosi könyvészet’ című munkája. „Ebben a könyvben kerül

publikálásra mindazon művek indexe, amelyek az állatgyógyászatra vonatkoznak, s amelyek magyar származású szerzőktől születtek 1472 és 1904 között” – írja e könyvének „praefatio”-jában. A könyv magyar nyelvű előszavából kicseng írójának bölcs életszemlélete:

„Hálátlan feladatra vállalkozik az, aki bibliográfiát ír. Rengeteg fáradsággal olyan könyvet szerkeszt, amelynek tulajdonképpen nincsen is igazi könyv jellege, mert hiszen – nem olvassa senki.”

A majd 350 oldalas könyv nemcsak szerető gonddal gyűjtött számos egyedülállóan értékes adat kiválóan rendszerezett gyűjteménye, hanem egyúttal oly élvezetes olvasmány, amelynek tisztult nyelvezettel írt soraiból a szakma szeretetén kívül rendkívüli írói adottságok is megragadják az olvasót.

S közben gondosan ápolja és fejleszti „hivatalos” szakmáját, a gyógyszerertant is. 1901-ben jelenik meg 379 oldalas ‘Gyógyszerrendelés’ című könyve, 115 ábrával és 357 rendelvénnyel. A kitűnő könyvet akár ma is haszonnal forgathatnák orvos-, állatorvos- és gyógyszerészhallgatóink. A tökéletes klasszikus műveltségű, latinul folyékonyan és hibátlanul író Magyary-Kossa Gyula e könyvében már erősen kiáll a fonetikus írásmód mellett. Rendkívül modern felfogású:

„Nem csekély nehézséget okozott a könyv írása közben az, ami manapság a magyar nyelven tudományosan írónak mindenkor annyi gondot ad: a nyelvezet és a helyesírás. E kettő dolgában most éljük az átmenet korát és a mi szerencsétlenségünk, hogy egyrészt a konok maradiság, másrészt a sokszor túlzó purizmus küzdelmei közé szorulva, a magunk ítéletére marad a választás egy avult régi nézet és egy újdonsült hiperbola között.” (...)

‘A mások által feltalált dolgok elrendezése’ magyar nyelvű kiadás után idegen nyelven pontosan a Pázmány Péter Tudományegyetem 300 éves jubileumára jelent meg ‘Ungarische medizinische Erinnerungen’ címen, németül. A ‘Magyar orvosi emlékek’ német nyelvű kiadása a magyar nyelv szabta sorompók elszigeteltségéből a világ kutatói számára tárta fel a régi magyar orvosok kultúrtörténetéből való emlékek gazdag kincsesbányáját, bizonyítva ezzel is, hogy „a magyar ugaron nemcsak királydinnye és koldustetű terem”. „Ez egy könyv! Az öröm könyve zavaros időkben” – mondotta róla Sudhoff, a világhírű lipcei orvostörténész professzor. Mégis, éppen a német nyelven történő kiadás nem volt inyére Magyary-Kossa Gyula erős és nem is véka alá rejtett németellenességének. Ebbeli meggyőződésének, ahol tehette, hangot is adott. 1921-ben tartott tanévnyitó beszédében a következőket találjuk:

„...sokat beszélünk például arról, hogy kultúránk mennyit köszönhet Németországnak. Ezt nem is fogja tagadni az elfogulatlan ember. Csakhogy az éremnek két oldala van: arról is joggal beszélhetnénk, hogy mennyit veszítettünk a Németországgal való kulturális kapcsolatunk miatt?”

Ahol csak tehette, szóban és írásban egyaránt kiállt mindazok ellen, „...kik a német tudományosságot a maga eredeti mivoltában, eredeti színében (kivált pedig terjengősségében) terjesztik Magyarországon”. Ezen túlmenően azonban politikailag is állást foglalt a német befolyással szemben, mégpedig úgy, amint az ránézve általában jellemző volt: bátran és leplezetlenül. Ettől nem is lehetett eltántorítani. Fentebb idézett tanévnyitó beszédében a következők olvashatók:

„...a német kultúra hatása nemcsak erőt adó transzfúzió volt hazánk szellemi ereibe, hanem venaesectio is, mégpedig ránk nézve, a különben is vérefogyott, elgyöngült nemzetre nézve nagyon is kártékony érvágás...”

Valóságos hitvallás ez a német befolyással szemben. és ezek a sorok 1929-ben láttak napvilágot! Ilyen vélemény hangoztatása mellett nem csodálkozhatunk azon, ha Magyary-Kossa Gyulát számos támadás érte. Ő azonban, mint „integer vitae scelerisque purus” tántoríthatatlan volt és a támadások nem megalkuvóvá és alkalmazkodóvá, hanem inkább visszahúzódóvá tették. „A magány és a szabadság mérhetetlen szeretete vonzotta ki a városból a hegyek egyedülvalósága közé” – olvassuk róla. Valóban rezervált, sőt sokszor barátságtalan volt, majd – különösen kora előrehaladtával – mindinkább elzárkózóvá vált. „Si bibliothecam habes, nihil deest” – vallotta ő is Ciceróval és életének utolsó éveit 10 ezer kötetes könyvtárába húzódva töltötte.

Művei ma is élnek. ‘Magyar orvosi emlékek’ című munkája azóta is – Weszprémi ‘Succinctá’-jával és Linzbauer hétkötetes, hetedfélezer oldalas ‘Codex’-ével együtt – a magyar orvostudomány történetének kiapadhatatlan forrása, de ihletője lehetne számos regénynek és kultúrtörténeti munkának is.

Orvostörténeti művei közt bőségben találunk életrajzot (Arányi Lajosról), kultúrtörténetet (Magyar alkimisták, Orvosi gyakorlat a régi Magyarországon, Régi magyar gyógyszerekről és gyógyszerertárakról), társadalomtörténetet (A magyarországi prostitúció múltjáról), babonát (Kígyó az

emberben, Szemmelverés), műszótárt (Régi magyar gyógyszerek, Régi magyar betegségnevek, Régi magyar bonctani kifejezések), kuriózumokat és értékes adatok mérhetetlen tárházát. És mindez ragyogó feldolgozásban, élvezetes olvasmányként tárul elénk. „Sat prata bibere” – mondta Weszprémi szavaival, midőn nagy művének utolsó kötetét útjára bocsátotta, de Zrínyi szavai is illettek volna hozzá:

„Véghez vittem immár nagyhírű munkámat
Melyet irigy idő sem víz el nem moshat,
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat
Sem az nagy ellenség, irigység nem árthat.”

A ‘Magyar orvosi emlékek’-kel Magyary-Kossa Gyula nemcsak egyszerűen orvostörténelmet írt. Sokkal többet tett ennél: példát mutatott mindannyiunknak. „Longus post me ordo idem petentium decus” – írta művének első kötete elé. Igaza lett. Ma már a Magyar Orvostörténelem kutatóinak hosszú sora jár a „legpuritánabb, a legmagyarabb orvosok egyikének” nyomdokain.

Karasszon Dénes

*

Röviddel ezelőtt rendezés alá került az ún. Magyary-Kossa Gyula-féle különgyűjtemény. Az ismert orvostörténész haláláig gyűjtötte és kiegészítette az 1939-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostörténeti Könyvtárának ajándékozott képanyagát, amely ma a jogutód, a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára tulajdonában van. (...)

Neve már életében fogalomként lett. Mai mércével nehéz az ő sokoldalúságát besorolni, orvos volt-e vagy történész? Polihisztor-e a szónak jó értelmében, vagy csak egyszerűen nyitott, szerteágazó, nagy tudású humánus ember.

„Fiatal orvostörténészeket vett pártfogásba, kik bizalommal keresték fel és hálával vették kritikáját, tanítását. Ő pedig gyönyörködött bennük és munkáikban, mint élete fáradozásának eredményeiben. A legmagyarabb orvosok egyike volt” – írta róla Vámosy Zoltán. Orvos őseit a 17. századig lehet visszavezetni.

Élete utolsó hat évét gazdag könyvtárhoz kötve, családjában élte. Balesete szimbolikus is lehetne, hiszen kartörését az Országos Levéltár lépcsőjén szerezte, ami nem sokáig gátolta meg kedvelt Mozart és Beethoven darabjainak zongorázásában. Keszthelyen halt meg 1944-ben.

A különgyűjtemény orvos- és művelődéstörténeti szempontból rendkívül értékes. Jelenleg a képanyag tíz nagyméretű dobozban van elhelyezve, alfabetikus tárgyszórendben. Eredeti dokumentumokat (levelek, kinevezések, meghívók, gyászjelentések), muzeális értékű fényképeket, kéziratokat, könyv- és folyóirat-illusztrációkat, valamint reprodukciókat tartalmaz. Semmelweis Ignácon, egyetemünk névadóján kívül igen sok neves hazai és külföldi orvossal, orvoscsaláddal is foglalkozik a most rendezésre került különgyűjtemény. (...)

Az eredeti anyagok száma kevesebb, így ezeknek értéke nagyobb. Ezekből emlékek néhányat. A zárójelben levő számok a dokumentumok lelőhelyszámai. Ioannes Sambucus Zsámboky János (1531–1584) egyik műve 1603-ból nemrég facsimile kiadást ért meg hazánkban. A neves tudósról több eredeti könyvillusztrációnk van. Apró képcskét találunk Joannes Manardus (1462–1536) ferrarai orvosról, aki II. Ulászló magyar király orvosa volt. A maitól eltérő az orvosi kinevezések formátuma is, ezt dokumentálja Laky István (Székesfehérvár) pesti orvos gyanánt kirendelt jelentése 1740-ből. Egy eredeti 18. századi recipe jó összehasonlításként szolgál a mai vényekhez. Balassa János egyetemi tanár kézírását is kézbe vehetjük. Manupropriák (saját kezű aláírások) is találhatóak a gyűjteményben, pl.: „A magyar orvosok és természetvizsgálók 1841-diki második gyűlésén jelenvoltak névsora”.

Nagyon sok újságcikk és könyvrészlet nyújt orvostörténeti adatot. A Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület 1937. május 11-én ötvenéves fennállását jubilálta, pár órára „öreg mentők” vették át az orvosoktól a szolgálatot, köztük Korányi Sándor és Nékám Lajos egyetemi tanárok is. Ezt a pillanatot örökítette meg a birtokunkban levő képriport. Büszkén olvashatjuk a riportot, melyet Szent-György Alberttel készítettek, az orvosi Nobel-díj odaítélése után, 1937. október 29-én. Képet őrzünk Lengyel

Árpád hajóorvosról, aki a Carpathia hajón az egyetlen orvos volt, amikor az elsüllyedt Titanic menekültjeit felvették. Hogyan reklámoztak régen? Ezt is megtudhatjuk „A Bitter-féle Conifera-Spit” segítségével, „amely a fenyőnek hamisítatlan lepárlási terméke, üdítő és fertőtlenítő szer beteg- és gyermekszobáknak, valamint gyermekágyasok szobái számára...”. 1884-ben Török József gyógyszerésznél volt beszerezhető, palackja 80 krajcárért.

Egy eredeti felvétel után, 1905-ben megjelent Lang Ambrus síremlékének a képe, akiről tudjuk, hogy II. Rákóczi Ferenc orvosa volt Konstantinápolyban. Az első orvosa Moller Károly Ottó volt. Tolnai Világlapja is foglalkozott a helyes gyermekneveléssel. Ezt tanúsítja egy cikk, melyben Máday István, a neves ideggyógyász egyetemi tanár – a cikk írója – szerint az ún. csintalan gyermeket helytelen mindenáron szófogadásra, engedelmességre kényszeríteni – károkat okozhat. A kisgyermek cselekvésvágyát a keze ügyébe eső tárgyakon tölti ki. A modern gyermeknevelés nem ismer „rossz” gyermeket. Ez az ún. „rossz” azonos lehet a természetes elevenséggel. A gyermek szabad lélek, csak tudni kell vele bánni. A „Drill”-el személyiségsérüléseket lehet okozni. A fegyelmezést, mint mankót, minél előbb el kell dobni. A verés nem nevelés, a szülő, aki ezzel él, előbb-utóbb megbukik nevelésével. Bicsky berlini orvos találmánya a 'Gép, amely belelát az emberbe'. Ezzel a címmel leírta a „neuroskop-psychogram” működési elvét. Az agyon kívülről elhelyezkedő idegvégződések vizsgálata tükrözi a beteg testi-lelki állapotát, 1934. március 25.

Fényképeink között található egy „Pestis elleni recipe Mátyás király számára”, melyre egy 16. századi bécsi kódexben bukkantak. Van képünk Pápai Páriz Ferenc szülőházáról, amely az 1859-es Vasárnapi Újság hasábjain jelent meg. Képünk van az ún. Morbus Hungaricus feltehető okainak megszüntetésére szolgáló rendszer vázlatáról. Ez egy nápolyi származású orvos találmánya a „Duna vizének s a kútvizeknek megszűrésére járványok alkalmával”. Egy reprodukció a kassai dóm főoltárának 15. századi képéről, amelyen Szent Erzsébet bélpoklos betegeket ápol. Címlapmásolatunk van 'Bába mesterségre tanító könyv...' német nyelvű eredetijéről, melyet Weszprémi István fordított magyarra és Debrecenben Margitai István által lett kinyomtatva. A fordító Mária Terézia királynőtől briliánsokkal kirakott arany érdemérmét kapott. Hogyan nézett ki egy bőrből készült szemüveg a 16. században? Ez a fénykép segítségével látható, az eredetét a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik. Milyen módszerrel adtak vért két hónapos gyermeknek bárányból. Csoportképek segítségével elég sok neves orvosnak az arcképét tudtuk reprezentálni.

Magyary-Kossa Gyula tudása, sokoldalú elhivatottsága nemcsak figyelmet, hanem tevékenységének további kutatását igényli.

Pákozdy Katalin

Id. Nékám Lajos (1868–1957) és a magyar bőrgyógyászat orvostörténései

A 20. század hazai medicinájában a címbeli „kisszakmának” akadtak talán a legavatottabb tollú krónikásai. A sort kétségtelenül Nékám Lajos professzor nyitotta meg, akinek klinikaszervező, iskolateremtő és tudományos munkássága mellett maradt ideje-ereje Magyary-Kossa Gyulával és Győry Tiborral együtt Weszprémi szellemét feléleszteni. A két klasszikus orvostörténész kortársaként reá hárult a fő feladat, hogy a fakultás tanári kara részéről a kutatáshoz, valamint a könyvkiadáshoz a támogatást biztosítsa. Különösen a Trianon utáni nehéz időkben, amikor a kartörténet, továbbá a Magyar Orvosi Emlékek kötetei jó minőségű papíron, méltó kivitelben jelenhettek meg.

Historikus érdeklődésének, elemző íráskészségének már az 1897-es moszkvai kongresszusi beszámoló-sorozatában jelét adta. Az első, ilyen jellegű kis könyve: 'A magyar bőrgyógyászat emlékeiből'. 1908-ban hagyta el az Eggenberger-féle Könyvkereskedés nyomdáját. Első fejezete a régi magyar fürdőkről szól. Az Egyetemi Könyvtár révén kapta kölcsön az 'Academia Caesarea Leopoldino-Carolina', valamint a nürnbergi 'Commercium litterarum ad rei medicae et scientiae naturalis incrementum' 17–18. századi évfolyamait, de az 'Annales physico-medicae Vratislaviensis' korai kötetei sem voltak már a beszűkült határainkon belül fellelhetők. Ezekhez a boroszlói Városi Könyvtár segítségével jutott. A magyarországi fürdőkultúráról a korabeli külföldi utazóktól (E. Brown, J. Tollius, R. Townson) értesülünk a leghitelesebben, amely semmivel sem volt „szabatosabb”, mint például a németeké. A lubickoló dáridózásnak a tűzifa megdrágulása, valamint a szifilisz megjelenése vetett véget. E tanulmányt a többiekkel együtt Magyary-Kossa is kellően megalapozott forrásmunkaként használta. Balatonfüred első igazi nagy protektora II. József császár volt. Ő tiltotta meg a forrás közvetlen közelében való polgári építkezést, hogy a gyógyvíz tiszta maradjon, s tette (meglepően) kötelezővé a fürdőorvosnak a magyar nyelv ismeretét. Oestereicher Manes József esetében ez nem jelentett gondot. Az ásványvíz kivitele kapcsán idézi saját apját, aki szerint „Magyarhon több tiszta hasznat húzhatna jeles vizeiből, mint tüzes boraiból”.

A második fejezet a lepra hazai történetéhez szolgáltat adatokat. A bélpoklosok a szent legendák gyakori szereplői. Ismert Holbein festménye, amelyen magyarországi Szent Erzsébet leprásokat ápol, Szent Margit sírja pedig e szerencsétlenek zarándokhelye volt. A járvány a tetőfokát a 13. században érte el, Kálmán királyunk ezért akadályozta meg a keresztesek átvonulását hazánkon. A kórisme körüli zűrzavart J. Manardus igyekezett eloszlatni. A két Jagelló- király: II. Ulászló és II. Lajos olasz udvari orvosára Nékám hívta fel újra a figyelmet. Munkásságát a tanítvány Herczeg Árpád később önálló monográfiában is ismertette.

A harmadik fejezet címe: „Rüh. Rendszerek. Hajbetegségek”. Idézi Csapó Józsefet, aki szerint a rühöt le sem kell írni, úgyis mindenki ismeri. Régi szerzőink ezt a nem éppen hízelgő jelzőt áttételesen is használták. A német földre került Joél Ferenc már az 1600-as évek elején leírta kórokozóját. A bőr- és nemi bajok rendszerezésében a hungarusok kezdettől kitűntek. A vértanú-halált szenvedett Jessenius részletesen ismertette a bőr makroszkópos bonctanát, Plenck József Jakab pedig már Linné szerint szisztematizált. A füveskönyvek mindegyike (Melius, Beythe, Lippay) ajánl főzetet a varfede viszketésre. A haj hiánya csak akkor számított betegségnek, ha pörkös, vagy fekélyes „kosz” okozta. A kopaszság az olvasott emberek szemében a bölcsesség jele volt.

A legérdekesebb természetesen a szifilisz-történeti rész. Az ó- vagy újvilági eredet kérdésében Nékám professzor sem foglal egyértelműen állást. Cáfolja a német Bloch azon állítását, mintha VIII. Károly híres-hírhedt nápolyi kalandjában magyar zsoldosok is részt vettek volna. Nem nemzeti büszkeségből, hanem, mert az idézett forrásban (Istvánffy) erre egyértelmű utalást nem talált. Érdekes viszont, hogy a nem éppen szent életű VI. Sándor pápa a „vénuszi mezőkön vitézkedő francia királyt” a Magyarországot fenyegető török ellen akarta küldeni – sikertelenül. Talán szerencsénkre, mert az a sereg a janicsárok ellen aligha lett volna eredményes, az emlékezetes járvánnyal viszont valószínűleg most mi „dicsekedhetnénk”. A differenciáldiagnosztika sem lehetett egyszerű, ha maga a nagy Ricord az újvilági bajt lues helyett malleusjárványnak tartotta. Jordán Tamás (1539–1585) megállapította az extragenitalis fertőződés lehetőségét. Crato higanyos és guajackúrát, Paracelsus viszont a mellőzését javasolta. A guajacfa Melius herbáriumában „francosfa”, utalván a betegség helyi eredetére.

Se szeri, se száma a bizarr terápiás javaslatoknak, Frankovich Gergelytől Kibédi Mátyusig, Torella

mestertől Astruc doktorig terjed a lista. Ne feledjük, a tanulmány alap gondolata még a spirochaeta pallida felfedezése előtti időkből való.

Végül: „Adatok a prostitúcióknak és közérkölcsöknek történetéhez hazánkban” fejezet zárja le a 99 oldalas füzetet. Szerzőnk nem magasztalja a régi erkölcsöket és nem marasztalja el a korabelit. Az ifjúság nemi felvilágosításának fontosságát már Erasmus felismerte és híres leveleiben művelte, Nékám professzor ugyanezt tette az Egyetemi Kórházegyesület orvosaként. Mindketten mérsékelt eredménnyel. Nem értett egyet az általános hadkötelezettséggel, mert költséges és kettévágja a fiatalok életét. Ez a népességben több kárt okoz, mint a háborúk, írja sajátos logikával. A prostitúcióért elsősorban a szociális okokat teszi felelőssé. „Kereskedelmünk, iparunk terén rengeteg szerepe lehetne a nőknek, ha jó szakiskolák állnának rendelkezésünkre.” Védelmébe veszi a kéjnőket, felveti a társadalom felelősségét, ingyenes, kötelező orvosi vizsgálatot, illetve kezelést javall, amely bőségesen megtérül. A bujakór megjelölést eltörölni kívánta, mert az nem feltétlenül függ össze a bujasággal. Jó utólag ezeket olvasni az ország akkori első számú szakemberétől.

A magyar bőrgyógyászat múltját német nyelven is ismertette 1916-ban.

Harmadik kis munkája a 'Drámák az orvostudományban' 1933-ban jelent meg. A tragikus önkísérletező Hunter, Semmelweis és a Koch-féle tuberkulin csak ürügy a bölcselkedésre. „Az emberiség nem érti meg a nagy sorskérdéseket és nem az aggodalmak könnyén, hanem a politikának és haszonnak a kódját nézi őket” – írta e művében. Aggasztja a klasszikus nevelés elhanyagolása, az orvoslás terén „csapás az adminisztratív elnyomás, a bürokratizmus túltengése, a tömegrendeléssel üzött szemfényvesztés, a gyógyítás sablonizálása... az orvos jóformán csak blankettákat állít ki, statisztikákat készít, nyomtatott recepteket osztogat, szembekötősdit játszik a halállal. Ezért mondják: sok a doktor, de kevés az orvos! A rasszista eugénika németországi bevezetésének évében állítja: a militarista Spárta eltűnt a történelem színpadáról, de a humanista Athén meghódította Rómát. Nékám kedvelt írói: Dosztojevszkij és Flaubert. Ez utóbbi, amiért szemére hányta Lamartine-nak, hogy a történészek az események megítélésében nem hajlandók figyelembe venni az orvosi szempontokat. Mondanivalójának ez a legfőbb összegzése, s ezzel ma mi is egyetérthetünk.

Nékám-tanítványnak számít a nála három évvel fiatalabb Poór Ferenc, a szegedi bőrklinika első igazgatója. A Szt. István Közkórház osztályos főorvosaként jelent meg az első világháború kitérésének évében a szifilidológiai tankönyve. A 17 oldalas történeti bevezetője igazi „profii” munka. Az ó- és újvilági eredet kérdésében ő sem foglal állást, de utal szerzőkre (Lannelongh, Gangolph), akik szerint Mezopotámiában találtak csontgummákat, így Columbus matrózai egy tengerentúl rendkívül virulenssé vált törzset hoztak volna vissza. Állítólag V. Károly császárt ugyancsak a luetikus csontfájdalmi készítették kolostorba vonulásra. Érdekes, hogy már a mitológiai névadó Fracastoro észlelte a 16. század elején a betegség megszélidülését a mediterrán térségben, ahol a higanyos kezelés elterjedt. A lues venerea Fernel művéből ered, aki a terápiában az antimercurialistákhoz tázott. Az egzotikus növények (guajacfa, chinin, sarsaparilla) a 16. század második felében jöttek divatba. Iatrokémiai nézet szerint a betegség savat termel, amely aztán kimarja a szerveket.

Fernel és Sydenham unista felfogását Hunter szerencsétlen önkísérlete hosszú időre megerősítette, Ricord csak 1831-ben tudta megcáfolni. Szerzőnk édesapja, Poór Imre, a bőr- és bujakórtan első hazai tanára Párizsban a nagy francia mester tanítványa volt.

Nálunk Schwimmer Ernő és követői a bécsi unista, míg Poór Imre és Tóth N. János a párizsi dualista elméletet fogadták el. Szerzőnk ismerteti a sápadt kórokozó felfedezésének, a komplemenkötési reakció kidolgozásának, a Noguchi-féle tiszta tenyészet előállításának körülményes történetét. A salvarsan terápiás megítélésében mérsékelt optimista. A kitűnő monográfia minden része át van itatva történetiséggel, szépen szerkesztett szövege, klasszikus illusztrációi révén a hazai lues-irodalom örökbecsű műve marad.

Sellei József tankönyve óta 1922-ig nem jelent meg korszerű dermatovenerológiai munka magyar nyelven. A Róna Sámuelé bujakór jellegű és nem nélkülözi a történeti bevezetőt. Szerzőjét ezért a szakma hazai historikusai közé soroljuk. Török Lajos a bőrbajok felismerésével és gyógyításával foglalkozik, történeti áttekintés nélkül. Poór Ferencre hárult a feladat, hogy új dermatológiai tankönyvet írjon az orvosoknak és orvostanhallgatóknak. A történeti bevezetőben ismét tanújelét adta az abszolút illetékességének. Kár, hogy szemrontóan apró betűkkel szedték. A külföldre került kiválóságok (Gruby Dávid, Kaposi Mór, Sigmund Károly), valamint a hazaiak felsorolásából kitűnik, hogy e téren valóságos nagyhatalomnak számítunk. Nem szólva a régiekről (Joël, Jordán, Jessenius, Plenck). A következő

esztendőben a kitűnő szifilidológus Guszman József kiadta „A régi budai Szent János Kórház krónikáját”.

A szakma 1924-ben ünnepelte Nékám Lajos tanári működésének negyed százados évfordulóját. Tanítványai közül a fiatal Herczeg Árpád írt az impozáns kötetbe orvostörténeti dolgozatot. A már említett Manardus dermatológiai nomenklatúrája tipográfiai remekelés. A kalligrafikus görög betűk valóságos illusztrációi az értelmező szövegnek. Bővített változata öt év múlva önálló kötetben is megjelent.

Magántanári képesítést az „Orvostudományok történelme, különös tekintettel az újkorra” tárgyköréből szerzett 1931-ben. Ezután ő vezette az Orvosi Hetilap orvostörténeti rovatát. Majd 1939-ben nagy feladatra vállalkozott: lengyel eredetiből lefordította, magyar vonatkozású jegyzetekkel, időrendi táblákkal és ábrákkal ellátta Szumowski krakkói professzor tankönyvét. Nemes gesztus volt ez a lengyelek felé és hallatlanul hasznos a hazai orvosoknak. Szinte önálló, kongeniális munka.

Szegeden Poór Ferenc tanárnak orvostörténész adjunktusa is akadt, Berde Károly személyében. Már 1928-ban megírta a klinika történetét, a kolozsvári évektől számítva. Beck Soma halála után Berde átkerült a pécsi tanszék élére, ott vetette papírra gyönyörű emlékbeszédét Poór Ferenc professzorról. Mecsekaljai éveinek egyik maradandó műve ’A magyar nép dermatológiája’, amelyet az etnográfusok is alpmunkának tartanak. Kolozsvár 1940. évi visszatérével ő került a kincses város egyetemének dermatovenerológiai, valamint orvostörténeti tanszékének vezetői posztjára. Az öt magyar fakultás közül egyedül itt oktatták kötelezően a medicina történetét. Utolsó nagy dolgozata Bolyai János betegségéről már halála után került ki a nyomdából. Semmi jelét nem találta annak, mintha a kivételes magyar géniusznek szifilisz lett volna.

Pastinszky István, a „Bőrgyógyászat és Venerológiai Szemle” szerkesztője szintén többször tanújelét adta az orvostörténelem iránti érdeklődésének.

Végül a dermatovenerológus orvostörténész tanárok sorát a Nékám-tanítvány Szodoray Lajossal zárjuk, aki óráin és azon kívül szenvedélyesen adta elő a medicina kultúrtörténetét. Értekezett a hazai orvosegyetemek orvostörténeti oktatásának gondjairól, rajta kívüli okokból, nem sok eredménnyel. Míg engedték, fakultatív tárgyként elő is adta.

’Debreceni orvosok, gyógyítók és kórházak a XVII–XVIII. században’ című közleménye a civisváros múltjához való kötődését érzékelteti. ’Néhány adat az 1848/49-es szabadságharc venereás helyzetéhez’ az 56-os forradalom évében jelent meg.

Több jel mutat arra, hogy nem zárult le egy kis szakma nagy múltjának megbecsülése. Remélhetőleg újabb kiadványok tanúskodnak majd róla.

A cikk beküldése óta Simon Miklós szegedi professzornak is megjelent ’A magyar dermatológia helyzete Kolozsvárott’ című kitűnő kis könyve.

Szállási Árpád

Győry Tibor (1869–1938)

A magyar orvostörténelem kevés művelője között is egyedül áll nádudvari Győry Tibor alakja. Humanista orvos és pragmatikus történész ritka ötvöze.

A mindennapos orvosi gyakorlat, az azzal járó tülekedés idegen volt számára. Ez a körülmény és az orvos-szociológia iránti érdeklődése vezette az orvos-közigazgatási pályára. Ebben a munkakörben, ha a társadalom akkori struktúrája miatt alapvető reformokat nem is indíthatott el, sokat tett a hazai egészségügy fejlődése érdekében.

Érdeklődése az orvostörténelem iránt több volt, mint hobby: tudományt művelt tudóshoz méltó felkészültséggel. Az orvostörténelem az ő számára nem csupán a szellemtudományok egy ága, hanem a medicina szerves része. Kezdetől fogva azért tartotta az orvostörténelmet oly fontosnak, mert úgy vélte, hogy segítségével áthidalhatja a szellemtudományok és természettudományok közötti, akkoriban tátongónak vélt szakadékot.

Az orvostörténelem szemléleti kérdései érdekelték elsősorban, amint ez munkáiból is kitűnik. Így pl. a 18. századvégi antihippokratikus mozgalmakról írott tanulmánya e fejlődés menetét és képviselőit egyaránt bemutatja.

Sokat foglalkozott azokkal a kórformákkal, amelyek egykorú leírások szerint jelentős befolyást gyakoroltak a közállapotokra, a társadalom életére. Ezek közé tartozott a történészek által gyakran emlegetett Morbus Hungaricus. Győry szellemes analitikus dolgozataiban meghatározta e betegség addig erősen vitatott mibenlétét. E ragyogó tanulmányok mindennél jobban bizonyítják a követelményt: a jó orvostörténésznek filológiailag képzett, nagy felkészültségű orvosnak kell lennie. Győrynek a Morbus Hungaricusra vonatkozó pathológiai-klinikai fejtegetései arra engednek következtetni, hogy ez a betegség a typhus exanthematicussal azonos. Ezt a tézist az újabb kutatások sem cáfolták, sőt megerősítették.

Irodalmi munkáinak zöme magyar orvostörténelmi kérdésekkel foglalkozik, nézőpontja azonban mindig az internacionális tudomány szemszöge. Hogy hazánk orvostudományának gazdag múltját a külfölddel is megismertesse, írásainak nagyobb részét németül is megjelentette.

A század legtekintélyesebb orvostörténészéhez Karl Sudhoffhoz őszinte barátság fűzte. Dokumentuma ennek érdekes – eddig kiadatlan – levelezésük is. A kettőjük közötti barátságnak köszönhető, hogy a Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin 1929. évi nemzetközi kongresszusát Budapesten tartotta. Ebből az alkalomból Győry többnyelvű útmutatót írt és szerkesztett, amelyben hazánk orvosi életével ismerteti meg a kongresszus résztvevőit.

Győry Tibornak különösen nagy érdeme, hogy a külfölddel is elismertette Semmelweis Ignác magyar származását s a század elején még nem is oly ritkán vitatott érdemét. Minden kétséget kizáróan bizonyította, hogy a gyermekágyi láz okának és megelőzési módjának felfedezését illetően Semmelweis a prioritás. A világ elé tárta azokat az okmányokat, amelyek cáfolhatatlanul igazolják Semmelweis magyar voltát: ősei már a 17. században Magyarországon éltek. Miként egy orvosegyesületi gyűlésen (1926. szeptember 26.) mondotta, közel két éven át nap mint nap foglalkozott Semmelweis életével és munkásságával, hogy műveit alaposan megismerje, egyéniségéről képet alkothasson magának. Ebből a munkából született meg az a könyve, amelyben összegyűjtve adta ki Semmelweis minden írását. Előbb németül jelent meg, majd 'Semmelweis összegyűjtött munkái' címmel a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat adta ki 1906-ban. Utóbbi kiadásban Semmelweis eredetileg németül írott munkáit magyarra fordította. Győry németnyelvű tanulmánya minden későbbi külföldi Semmelweis-könyv forrásműve lett. Theo Malade 'Semmelweis, der Retter der Mütter' című könyvét „Győry Tibor professzornak, Semmelweis honfitársának, tanai legbátrabb terjesztőjének és védelmezőjének...” ajánlja.

Győry, kinek munkái forrásidézeteit és bibliográfiai adatait illetően is példamutatóak, orvostörténelmi munkássága folyamán erősen érezte egy hazai orvosi könyvészet hiányát. Nem állván a maihoz hasonló intézet rendelkezésére, a hiányt maga pótolta. Több éves gyűjtő, feldolgozó és rendszerező munka eredményeként 1900-ban jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia segítségével a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat 63. köteteként 'Magyarország orvosi bibliographiája 1472–1899. A Magyarországon és hazánkra vonatkozólag a külföldön megjelent orvosi könyveknek kimutatása.' Ez a 250 oldalas, hallatlan precizitással összeállított mű a magyar és nem csekély mértékben a

nemzetközi orvostörténelmi irodalom egyik legfontosabb forrásműve lett. Bibliográfiája megírása közben Győry igen gondos kritikai munkát végzett. Könyve távolról sem csak pontos cíMLEÍRÁS! Szemlélete bemutatásául álljon itt előszavának egy jellemző része, amelyet bibliográfiájának kuriózumok című fejezetnek magyarázatoként írt:

„A ‘Curiosum’-okat orvos-történelmi méltatás alá kellett vennem, vagyis tekintettel kellett lennem arra, ha valjon azok megjelenésük idején is olybá veendőek voltak e, vagy csak a tudomány mai álláspontjáról tekintve kell azokat curiosumoknak mondanunk? Csakis az előbbieket vettem ide bele. S hogy e fejezetbe való könyveket még a legutolsó években is írtak, sőt egyetemet végzett orvosok, s ezen okból azok e helyen kerültek elkönyvelés alá, magukat, ne mást okoljanak érte.”

Győry kritikus ítélete így sorolta többek között e fejezetbe Péczely Ignác ‘Útmutatás a szemekből kórisme tanulmányozásához’ címmel megjelent, külföldön nem kis sikert aratott könyvét. Ez a könyv nálunk már megjelenése után nem sokkal a kuriózumok közé került, míg sok országban az irisdiagnostikáról szóló könyveknek még ma is özöne jelenik meg!

A múlt irodalmának gondozása mellett Győry az aktuális orvosi irodalmat sem hanyagolta el. Mintegy másfél évtizeden át szerkesztette a Népegészségügy című folyóiratot, számos külföldi folyóiratnak volt magyar referálója.

Több cikkben és hosszabb tanulmányban dolgozta fel a nagyszombati egyetem orvosi fakultásának első éveit, a hazai egyetemi orvostudomány kezdeteit. Később e tárgyú kutatásait kiterjesztette a későbbi századokra is. Ennek eredménye az egyetem orvosi kara történetének tökéletes feldolgozása. Eredeti forrásokra és okleveles kútfőkre támaszkodik ez a 33 íves könyv, amely legnagyobb terjedelmű s egyben utolsó írása. Az egyetem 300 éves fennállásának ünnepe alkalmából került kiadásra.

Vámosy Zoltán Győrgyőről írott rövid nekrológia így kezdődik:

„A Múlt embere a Múlt kódébe lépett” – nos ez talán szépen hangzik, de Győry Tiborra éppen nem illik. Gazdag munkásságának szemlélete és tárgyi tartalma egyaránt azt igazolják, hogy a múltat tárgyaló művei a jelent szolgálják, s szelleme nem „a Múlt kódébe lépett”, hanem a Ma kutatóinak útját világítja meg.

Schultheisz Emil

*

(...) Talán mégis 1906 volt életének a legtermékenyebb és legszebb esztendeje. Mint ismeretes, ekkor hozták haza Rodostóból II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem földi maradványait, s Győry a Természettudományi Közlöny 477. füzetében gyönyörű tanulmányt írt Rákóczi és bújos társai betegségéről és haláláról. Természetesen elsősorban Mikes Kelemen leveleire hivatkozva, amelyet ma sem lehet meghatódottság nélkül olvasni. Ő maga, Mikes is átesett a malárián, de erdélyi módon káposztalevessel gyógyította magát. Már az 1722. évi pestisjárványban sokan elpusztultak.

„Ocsmány nyavalya ez; reggel jól vagy az ember, estve felé megbetegszik és harmad napjára eltemetik” – írja a hűségese levelező.

A fejedelem haláláról nem mond kórismét Győry, azonban megkockáztathatjuk a feltevést, hogy végül a malária végzett vele.

„Leginkább urunkon búsulunk, akin harmadnap hideg vagy” – így Mikes, boncoláskor a „vére tele volt sárral”, ami talán a máj és a lép laesiójának az eredménye volt. Thallóczy Lajos pedig Thököly Imre betegségének kórtani adatait állította össze, melyet szintén Győry bíralt el orvosi szempontból. Arra a feltevésre jut, hogy a különben hypochonder hős izületi bántalmi reumás láz eredményei voltak, ehhez társult a szív- és veseszövődmény, melyek korai halálát okozták. (...)

Szállási Árpád

*

A magyar orvostörténelem elköltözött nagy mesterének és az anyák megmentőjének neve örök időkre elválaszthatatlanul fonódik össze egymással. Pedig a szó köznapi értelmében nem ismerték egymást. Amikor Győry Tibor 1869-ben megpillantotta a nap világát, Semmelweis már négy év óta csendes

lakója volt a schmelzi temetőnek.

És mégis alig volt valaki, talán még a kortársakat sem véve ki, aki Semmelweis-t lélekben annyira ismerte volna, mint éppen Győry Tibor. A legnagyobb magyar orvos irodalmi hagyatéka, amely küzdelmeivel együtt maradék nélkül visszatükrözi írójának megkapóan rokonszenves egyéniségét, mély hatást gyakorolt Győry Tibor finom és érzékeny lelkére. Defunctus adhuc loquitur! Az anyaföld ölében porladó Semmelweis írásain keresztül beszélt a késő utódhoz, s Győry Tibor lelki szemei előtt egész tisztaságában megjelent a mártírok koszorúját viselő nagy magyar orvos szelleme, hogy egész életén át vele maradjon.

Amikor 1902-ben a német természettudósok és orvosok karlsbadi gyűlésén a New York-i Baruch professzor: 'Amerikanische Beiträge zur Entwicklung der modernen Therapie' c. előadását tartja különös tekintettel Oliver Wendell Holmes-ra és felveti a prioritás kérdését Semmelweis-szel szemben, a pesti egyetem fiatal magántanára, a 'Janus' c. folyóiratban lezajló vita során kimutatja, hogy a kimondottan contagionista Holmes és az egyéb összefüggéseket is lángeszűen felismerő Semmelweis között prioritásról nem is lehet szó. A sarokba szorított Baruch, Semmelweisnek egy nem létező, állítólag 1848-ban megjelent iratából vett koholt idézettel kísérli meg viszontválaszában a védekezést, amivel a maga részéről a további tudományos vita jogosultságát eleve elveszítette.

Ez a győztes polémia döntő hatással volt Győryre. Ekkor határozza el, hogy tettejének legjavát Semmelweis szolgálatába állítja: védelmezni fogja emlékét és szellemi hagyatékát minden igazságtalan támadással szemben. Ettől kezdve lankadatlan buzgalommal áll az orvosi irodalom vártáján és számos német, angol és francia nyelven megjelent közleményében védi Semmelweis igazát, felfedezésének elsőbbségét bármely oldalról jövő prioritási igényekkel szemben, magyarságát, terjeszti kultuszát, ismerteti felfedezésének rendkívüli jelentőségét. (...)

Teljes tudatában annak, hogy Semmelweis munkái képezik tanainak sziklaszilárd bizonyítékát, összegyűjti és fordítja azokat. Így jelenik meg szorgos fáradozása eredményeképpen előbb németül, majd magyarul Semmelweis műveinek teljes kiadása és sohasem szűnik meg a Semmelweis tanításáról téves nézeteket vallókat ezeknek eredetiben való olvasására utasítani.

Tevékeny részese a Semmelweis-szobor mozgalomnak is, s a leleplezés napját megelőzően 1906. szeptember 29-én a Budapesti Kir. Orvosegyesület ünnepi ülésén elmondja a hallgatók emlékezetében most is élő, megragadó szépségű emlékbeszédjét.

A Semmelweis-utca, -bélyeg megszületésében szintén oroszlánrésze volt, örömmel támogatott minden Semmelweis-kutatót és a Semmelweis-kultusznak alázatos papja volt szíve utolsó dobbanásáig. Semmelweis-tisztelete külföldön is becsült és elismert volt. Ennek egyik külső kifejezője, hogy Theo Malade, a költő lelkületű német orvos 'Semmelweis, der Retter der Mütter' című regényét neki ajánlja („a legbátrabb pajzshordozónak az ország nagy emberei közt”), épp úgy mint André Sobel :| Fièvre :| 42° c. regényes Semmelweis-életrajzát.

Munkás életének egyik legtisztább örömmel teljes napja volt 1928. szeptember 6-a, amikor a Deutsche Gesellschaft für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften Budapesten tartott kongresszusa alkalmából (amely az ő személyének szóló megtiszteltetés is volt!) az ősz Sudhoff személyében minden idők legnagyobb orvostörténésze juttatta kifejezésre a Semmelweis-szobornál tartott beszédében a német tudomány hódolatát a magyar nép és a belőle fakadt Semmelweis előtt (magyar fordításban):

„Tettei a halhatatlanságot biztosítják, amíg a Föld a Nap körül kering. Művei és ő maga örök életűek”.

Kedvenc tervének megvalósítását, hogy hivatott tollával – Pázmány egyetemének orvoskaráról festett monumentális történeti freskója után – egy biográfia keretében életre keltse Semmelweis-t, megakadályozta váratlan halála, amely éppen akkor szólította el szerető gonddal összegyűjtött (és régi szándéka szerint az orvoskarra hagyományozandó) könyvei köréből, amikor hivatali gondoktól mentesen csak dédelgetett stúdiumának élhetett volna. (...)

Korbuly György

*

(...) Akaratának megfelelően könyvtára, iratai és képgyűjteménye az orvoskar tanártestületi

könyvtárába került. Az utóbbi kettőt ma a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára őrzi.

A csaknem hat iratfolyóméret kitevő, páratlanul gazdag anyagot négy nagyobb egységre bontottuk. Az első állagba az iratokat soroltuk, tíz doboznyi terjedelemben. Így a személyes jellegű iratokat, úgymint különböző kinevezési okmányok, oklevelek (orvosi, a hegedű tanszék elvégzéséről szóló, egyesületek, külföldi akadémiák tagságáról stb.). Egyik legérdekesebb egy 1915-ben, a cs. és kir. 3. sz. Haditartalék Kórházban kelt elismerő oklevél, melyet 58 beteg írt alá. Ugyanis Győry az I. világháború alatt törzsorvosként katonai szolgálatot teljesített, egy ideig mint kórházparancsnok. Külön csomókat képeznek a katonai szolgálattal, az orvoskarral, valamint egyesületekkel kapcsolatos iratok, hivatali levelezés. Érdekes naplójegyzeteket is találni a proletárdiktatúra idejéből. Ekkor rövidebb ideig letartóztatásban is volt, sőt egyik pártfogója egy levélben arról is tudósít, hogy megkínózták.

A személyi iratokhoz hasonlóan terjedelmes sorozatot képeznek a Stefánia Szegény-gyermekkorház Szövetséghez és a gyermekvédelemhez kapcsolódó anyagok. Szerencsés kiegészítése ez az I. sz. Gyermekklinika (az egykori Stefánia Szegény-gyermekkorházban) sajnos igen töredékesen fennmaradt iratanyagának. Egy egész dobozt tesznek ki a nemzetközi orvos- és orvostörténeti kongresszusokkal kapcsolatos iratok. Közülük is a legemlékezetesebb rendezvény a Német Orvos- és Természettudománytörténeti Társaság nemzetközi kongresszusa, melyet Győry 60. születésnapja tiszteletére Budapesten tartottak 1929 szeptemberében. Ez volt az első alkalom, hogy e társaság átlépte Németország határait. Ebben Győry személyes érdemei és széles német kapcsolatai mellett nagy szerepe volt a társaság alapítójához és elnökéhez, Karl Sudhoffhoz (1853–1938) fűződő, már ekkor is több évtizedre visszatekintő barátságának.

Találni iratokat még ebben az állagban érettségi elnökségekkel, magántanári habilitációk bírálataival, a már akkor tervezett egyetemi múzeum létesítésével, illetve az 1935-ös egyetemi jubileummal kapcsolatban.

A második állag talán a legizgalmasabb, ez tartalmazza ugyanis Győry igen kiterjedt, 1880–1937 közötti levelezését, összesen kilenc doboz terjedelemben. Ebből négyet tesz ki az idegen nyelven folytatott levelezés, mely túlnyomórészt természetesen német, de van köztük francia, olasz és angol nyelvű is. E többezres halmaz közül igyekeztünk elkülöníteni mindazokat, akikről egynél több levél származott. Így az idegen nyelvű részben összesen 95 partnert tudunk azonosítani.

A leggazdagabb sorozat a Karl Sudhoffal folytatott levelezés, mely 1898-tól 1937-ig több, mint 350 levelet tartalmaz. Ehhez jönnek még a Győry által Sudhoffhoz írott levelek másolatai, melyeket a közelmúltban kaptunk meg a wolfenbüeteli Herzog August Bibliothektől, ahol Sudhoff hagyatékát őrzik. A német kollégák jelen pillanatban már előkészületeket tettek e levelezés kiadására. Sajnos az ottani sorozat csak 1914-től indul, így ez az igen érdekes levélváltás nem egészen teljes.

Kiterjedt levelezés folyt más német orvostörténészekkel is, akik többnyire Sudhoff köréhez tartoztak. Így Walter von Brunn (1876–1952), Ernst Darmstaedter, Paul Diepgen (1878–1966), Wilhelm Haberling (1871–1940), Romanus Johannes Schaefer (sz. 1866), vagy Henry Ernest Sigerist (1891–1957). A levélírók nagy többsége német illetőségű, de akad mellettük cseh, román, osztrák, olasz, lengyel, amerikai, francia is. Érdekesség, hogy Győry a magyar Elischer Gyulával (1846–1909) is németül levelezett.

A magyar nyelvű levelezésben 36 olyan partnert találtunk, akitől egynél több levél származik. Itt a legterjedelmesebb a debreceni gyermekgyógyász tanárral, Szontágh Félixszel (1859–1929) folytatott, több mint két évtizedes levelezés. Hasonlóan hosszú időszakot ölel fel a szintén közismert orvostörténésszel, Kossa Gyulával (1865–1944) való kapcsolat, aki az Állatorvosi Főiskolán tanártársa is volt. A hosszú névsorban olyan nevek találhatók még, mint a sebésztanár Bakay Lajos (1880–1959), a fiatalon elhunyt makói orvostörténész Bálint Nagy István (1893–1931), Bársony János (1860–1926), Bókay János (1892–1961), Grósz Emil (1865–1941), Kollarits Jenő, Korányi Sándor (1866–1944), a kolozsvári orvostörténész Pataki Jenő (1857–1944), Schaffer Károly (1864–1939), vagy a szülészetanár Tauffer Vilmos (1851–1934). Nem szerepel a részletes raktári jegyzékben, mivel csak egy-egy levelet találtunk tőlük: Eötvös Loránd (1848–1919), Pauler Ákos (1876–1933), Domanovszky Sándor (1877–1955), Szekfü Gyula (1883–1955) és Eckhardt Ferenc (1885–1957).

A harmadik állagot a jegyzetek, kéziratok, publikációk alkotják. Az első hat doboznyi sorozat a több, mint 800 oldalas orvoskar-történethez készült jegyzeteket tartalmazza. Értékét emeli, hogy számos Győry által – az országos Levéltárban és a kari irattárban – használt forrás azóta elpusztult vagy elkallódott. Megtalálhatók még Győrytól származó, vagy róla szóló cikkek, különlenyomatok, egyes

kéziratok, jegyzetek.

Az utolsó állagba került az orvostörténeti tárgyú képgyűjtemény. Régi metszetek, reprodukciók, újság- és könyvkivágások, karikatúrák csakúgy fellelhetők itt, mint kortársakról vagy elődökről készült képek, fényképek, vagy az 1935. évi egyetemi jubileumi kiállításra készült illusztrációk. Jóllehet ez a képgyűjtemény valaha rendezett volt, hiszen katalógus is fennmaradt róla, az évtizedes gazdátlanság alatt teljesen összekeveredett, feltehetően hiányokat is szenvedett. Ennek újrarendezése a közeljövő feladata lesz.

Molnár László

Daday András (1889 –1973)

Több mint százharminc humán és közel félszáz állatorvos-történeti dolgozat, egy fél évszázad magyar orvostörténelmét összefoglaló könyv megírása, több kiállítás rendezése, a világ első Állatorvostörténeti Múzeumának létrehozása, magántanári cím a Szegedi Egyetem Orvosi Fakultásán, a Kolozsvári Egyetem Orvostudományi Karán és az Állatorvosi Főiskolán. Ezekkel a számokkal mérhető deési Daday András munkássága.

A dési iskolaigazgató öt fiúgyermeké közül ő látta meg negyediknek a napvilágot Désen 1889. október 28-án. Elemi iskolai tanulmányait a dési református fiúiskolában végezte jeles eredménnyel. A középiskolát is szülővárosában kezdte az állami gimnáziumban és Kolozsváron fejezte be. A Református Kollégium bentlakó diákjaként olyan eredményesen vett részt az irodalmi önképzőkör munkájában, hogy több dolgozatát arany pénzzel jutalmazták, sőt szépprózai írásai megjelentek az Erdélyi Lapokban. 1914. augusztus 15-én, ötödéves egyetemista korában önkéntesként vonult be katonának. Mindvégig az orosz–lengyelországi harctereken szolgált, ahol 1915. március 14-én megsérült. Ugyanezen év július 10-én kapott diplomát a Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem Orvostudományi Fakultásán. 1918. október 31-én szerelt le tartalékos tisztii rangban, s mint egy kérdőíven panasolja:

„A mindig más-más csapattestekhez való sűrű vezénylésem miatt egyetlen kitüntetést sem kaptam annak dacára, hogy a háborúban összesen 4 évet 2 hónapot 17 napot töltöttem el tényleges katonai szolgálatban. Ebből egy hét híján két évet a harctereken, utóbbiból pedig három nap híján másfél évet az arcvonalban.”

Leszerelése után rövid ideig a Kolozsvári Egyetem belosztályán volt alkalmazva, onnan erőszak útján a román hadseregbe sorozták. Elbocsátása után Besztercén működött, mint magánorvos, majd Budapestre repatriált, ahol a Szent Rókus Kórház Bőr- és Nemibeteg Osztályán működött csaknem négy évig.

1921. január 27-én a Szilágyi Dezső téri református templomban kötött házasságot a sérülése után, a besztercei katonakórházban megismert ápolónő lányával, Strinovich Évával, amely házasságból két leánygyermeké született. A Rókus Kórházat követően dolgozott a M. Kir. 3. sz. Honvéd és Közrendészeti Kórház Bőr- és Venereás Osztályán, a Ferencz József Kereskedelmi Kórház rendelőintézetében, a MÁV Betegségi Biztosító Intézet Bőrgyógyászati Osztályán, az OTI-ban (ezt az állást Győry Tibor biztosította neki, hatalmas egyetemtörténeti munkájának az összeállításában, feldolgozásában és a szükséges adatok gyűjtésében névtelenül végzett munkájáért) és a MABI Urológiai rendelésén.

A húszas évek elején a Rókus Kórház egyik tudományos ülésére készülve olvasta Győry Tibor orvostörténeti dolgozatát, a ‘Visszapillantás az orvostudomány múltjába és előrepillantás a jövőbe’ címűt. Talán ez volt az a cikk, amelyik elindította az orvostörténeti pályán. Az ifjúkori „anyaggyűjtésről” 1971-ben a következőket mondta a reformátusok lapja hasábjain Bolyki Jánosnak:

„Történelmi érdeklődésemet apám családtörténeti kutatásai keltették fel, az élettan iránti vonzódásomat pedig a Mezőség tavainál szereztem, amikor a madarak életét figyelve nappal a nádasokat bújtuk diáktársaimmal, este pedig öreg halászok elbeszéléseit hallgattuk. Levelezést folytattam Herman Ottóval is. Egy kirándulás alkalmával keresztes viperákra bukkantunk. Ezt a kígyót ezen a vidéken alig ismerték. Az egyik vipera megharapta az öklömet. Ezt látva idősebb román iskolatársam azonnal elkapta a kezemet és ajkával rátapadva teljes erejével szívni kezdte a sebet. Negyed óra múlva csak egy kerek, lila színű elváltozás jelezte a marás helyét. Ettől kezdve érdeklődtem a népi gyógyászat és annak története iránt.

Végső indítást már orvos koromban nyertem, amikor a tejjinjekció okozta láz hatását vizsgáltam, s ezzel kapcsolatban akadtam egy orvostörténeti dolgozatra. Ennek elolvasása után megéreztem, hogy életem útja ki van jelölve. Felrajzoltak bennem a régi emlékek, tanáraink biztatásai, az írás mestersége, a múlt kutatása s ezeknek összhatására határoztam el, hogy orvostörténelemmel foglalkozom.

Először meg kellett ismernem mindazt, ami nyomtatásban eddig a múlt magyar orvosaival foglalkozott. Az olvasottakból név- és tárgymutatót készítettem. A nyomtatott művek elolvasása kb. egy fél évtizedet vett igénybe.

Közben rájöttem, hogy a magyar orvostörténelemnek két nagy ma is élő művelője van: Magyary-

Kossa Gyula és Győry Tibor. Velük kellett felvennem a személyes kapcsolatot. Hozzájuk rajtam kívül gyakran ellátogatott az ifjabb orvostörténeti írók csaknem mindegyike: Herczeg Árpád, Bálint Nagy, Mayer Kolos Ferenc, Korbuly, Elekes György, Hints Elek, Zsakó István. De mi együtt sohasem gyűltünk össze, hogy megismerjük egymás terveit, szándékait. Mindkét nagy orvoselődünket gyakran kértem, hogy gyűjtsse össze azokat, akik – Győry szerint – »egy szőlőben kapálunk«, létesítsenek orvostörténeti társaságot, amelyik az ő vezetésük mellett tervszerű munkát végezzen. Mindkettőjük időhiányra, vagy arra hivatkozott, hogy az a néhány érdeklődő ügyis felkeresi őket.”

Orvostörténeti dolgozatai tárgyuk szerint nagyon változatos képet mutatnak. Írt régi magyar orvosokról, foglalkozott különböző ősi gyógy módokkal. Kedvenc orvostörténeti témái között szerepeltek a közegészség és járványügy témái. A ‘Pest megyei első kolerajárvány története’ megírásakor egyedül 5222 (!) ügyiratot nézett át. Egy szombati napon annyira belemerült a kutatásaiba, hogy a Pest Megyei Levéltár egyik fületlen helyiségében nem vette észre, hogy rázárták az ajtót. Erre csak akkor jött rá, amikor 24 óra múlva megéhezett és ki akart jutni a könyvtárból. Dörömbölését a könyvtáros kutyája hallotta meg és mérges ugatásával riasztotta a megyei hajdúkat, akik kiszabadították fogságából. Írásai tizenhárom folyóiratban, köztük az Orvosi Hetilapban, a Budapesti Orvosi Újságban, a Népegészségügyben, a Magyar Orvosban és az Állategészségügyben jelentek meg.

A húszas évek elején az akkori Állatorvosi Főiskolát a hazai és a nemzetközi orvostudományi kutatások külföld által irigyelt és csodált fellegvárává Hutýra és a köré csoportosuló vezérkar tették. Ebbe a – főiskolát egyetemi szintre emelő – csoportba tartozott Magyary-Kossa és Győry, akiknek személyes példáját követve Daday András, a humán orvostörténész elkezdett állatorvostörténelemmel is foglalkozni. Sorozatosan jelentek meg állatorvostörténeti tárgyú dolgozatai állatorvosi szaklapokban. Találunk olyan évfolyamot, amelyben négy-öt cikke is megjelent s ezek mind eredeti levéltári kutatások eredményei voltak. Így hát nem csoda, hogy 1928. november 5-én a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának Dékáni Hivatala megbízza, hogy az 1928/29-es tanév első felétől kezdve adja elő az állatorvostan Győry Tibor utódaként. 1936. november 4-én ugyanez a Kar „Az állatorvostan története, különös tekintettel hazai viszonyainkra” tárgykörből magántanárrá képesítette. 1937-ben, az Állatorvosi Főiskola fennállásának 150. évfordulója tiszteletére, létrehozta a világ első Állatorvostörténeti Múzeumát, amelynek az idelátogató külföldi szakemberek is csodájára jártak.

1934. június 11-én a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Orvostudományi Kara „Fejezetek a magyar orvostörténelemből, különös tekintettel közegészségügyünk kialakulására” című tárgykörből magántanárrá képesítette. 1937. június 18-án a tanári kar megbízza az Orvostörténeti Múzeum szervezési munkálataival. Egy fél év múlva jelenti, hogy „...annyi orvostörténeti tárgyat (kézirat és nyomtatványok) szereztem be, hogy most már elérkezett a szekrényekbe való elrendezés ideje”.

Tagja volt a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak, a Budapesti Királyi Orvosegyesületnek, amelyet Zágrábban a XI. internacionális kongresszuson képviselt. De értekezéseivel szerepelt a tallini, belgrádi, amszterdami, jeruzsálemi Orvostörténeti Kongresszusokon. 1928-ban egy a kuruzslás eszközeit, tárgyait és módjait bemutató kiállítást rendezett a Német Orvostörténeti Társaság évi rendes – először külföldön, Győry tiszteletére hazánkban – tartott kongresszusa alkalmából. 1937-ben a „Szociális és egészségvédelmi kiállítást” hívta életre. 1932-től az évenként induló tisztiorvosi tanfolyamon előadássorozatot tart ‘Fejezetek a hygiene történetéből’ címmel. Négy évi szabadságát áldozta a pesti orvosi fakultás irattárának portalanítására, válogatására és rendezésére, hogy az, a fakultás történetének megírásakor már használható legyen. Az 1940-es esztendőre így emlékszik vissza:

„Amikor Erdély nagy részét ismét visszacsatolták Magyarországhoz, s a magyar egyetem ismét megnyitni készült kapuit Kolozsvárt, eddigi munkásságom nagy elismerésben részesült. A szegedi egyetem kérést intézett hozzám, hogy vállalnám-e az Orvostörténeti Tanszéket? Ismerve Erdély nemzetiségi viszonyait s a nemzetközi helyzetet, sejtettem, hogy a javunkra történt változás csak rövid életű lehet, s ezért fájó szívvel bár, de nem vállaltam az igen megtisztelő megbízatást. Ezzel az elhatározással messze kitolódott a magyar orvostörténeti tanszék létesítésének időpontja. Szülőföldemhez, Erdélyhez való ragaszkodásomat megmutattam, amikor 1942-ben ott is kértem habilitálásomat.”

Ezzel szerezte meg tehát harmadik magántanári címét.

Mindezt a megtisztelő feladatot – orvostörténeti és állatorvostörténeti kutatásai és publikálásai mellett – a megélhetést biztosító orvosi hivatás gyakorlása által meghagyott szabadidejében vállalta.

Azonban nem sokáig örülhetett sikereinek: Hutýra halála után (1934) az Állatorvosi Főiskolát beolvasztották a Műszaki Egyetembe, Győry Tibor ugyanebben az évben nyugállományba lépett (1934), Magyary-Kossa ugyancsak végleg visszavonult (1936) s velük az orvosi szemlélet és gondolkodásmód is háttérbe szorult az agrárközgazdasági szemlélet javára. Daday egyszer csak vadidegen környezetben, egyedül találta magát. A második világháború karrierjét teljesen derékba törte. Az Állatorvosi Múzeum épületét bombatalálat érte, s az őrizhetetlenné vált múzeum anyagát, ládába pakolva a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba szállították. A tárgyak egy része ma is ott látható, más részük visszakerült az Állatorvosi Egyetemre. A kétezer oldalnyi terjedelemben megírt már csak kiadásra váró könyvének kézírata – ‘A magyarországi gyógyforrások és fürdők története’ – az ostrom martaléka lett. Ennek pótlására még csak gondolni sem lehetett. Szeme láttára hordták szét tüzelőnek az orvosi fakultás által rendszerezett irattárát. Előadásait megszüntették, azok helyét a marxizmus foglalta el. Nem tudta kiheverni azt a csapást, hogy élete munkája a háborúnál is kegyetlenebb emberi közönyösség áldozatává vált: állatorvos-történelemmel soha többé nem foglalkozott. Bár a MABI igazolja, hogy szakorvosi minőségben közszolgálatot teljesít, 1945 nyarán állásvesztésre ítélték és nyugdíj iránti kérelmét is elutasították. Állás és nyugdíj nélkül – mint osztályidegen – a puszta megélhetésért kellett küzdenie: orvostörténelemmel hosszú évekig nem foglalkozott.

1951-ben kapott 62 éves korában körzeti orvosi állást és még húsz év múlva is dolgozott. Közel hetven évesen kért az MTA V. Osztálya Vezetőségétől „...kandidátusi dissertatio megvédéséhez, illetve benyújtásához engedélyt...”, amelyet a TMB aktív politikai tevékenység híján nem adott meg. Azonban 1958-ban, Weszprémi Emlékéremmel tüntették ki, mert annak a szűkkörű nemzedéknek volt a tagja, amelyik a magyar orvostörténelem művelését Győrytól és Magyary-Kossától tanulta és a háború utáni időkben, az ideológiáktól mentes történetírást átmentette, hogy megalakulhasson az Orvostörténeti Társaság, az MTA Orvostörténeti Bizottsága és beindulhatott az Orvostörténeti Közlemények. Ezek mindegyikében vezető tisztséget töltött be.

De nemcsak a tudományos életben vállalt feladatokat, hanem az 1930-as évektől a Budapest Szabadság téri Református gyülekezetben is. A templom építéséhez anyagi támogatását adta, és 1937-től haláláig volt a presbitérium tagja. 1961-től 1969-ig a gyülekezet főgondnoka, majd tiszteletbeli főgondnoka volt.

Túl a nyolcadik „X”-en, minden igyekezetével könyvének befejezésén fáradozott. Az eredetileg témák szerinti csoportosításban elkészült művet átdolgozta és – Weszprémi példáját követve – szigorúan időrendben tárgyalta, beleépítve a magyarországi gyógyfürdők történetével foglalkozó kutatásainak anyagát is.

Azonban, mint az Orvostörténeti Közleményekben megjelent memoárjában írja:

„Egy fél életem keresztül ámtágtam magam, hogy milyen sokat fogok dolgozni, ha majd nyugdíjba megyek. A nyugdíjazást megértem, de a több orvostörténeti dolgot nem. Orvosi vonalon kell tovább dolgoznom a megélhetésért. Pedig még törleszteni valóim vannak. Össze kell gyűjtenem a Mezőgazdasági Múzeum részére a magyar állatgyógyászat fejlődését szemléltető anyagot, s adataimból meg szeretném írni Magyarország orvostörténetét 1740-től 1790-ig”.

Ezekkel azonban örökre adósunk maradt: 1973. június 20-án hunyt el. A Farkasréti temetőben levő sírjánál a Magyar Orvostörténeti Társaság búcsúztatta.

Zábó András

Herczeg Árpád (1890–1957)

1939 szeptember első napjaiban – már dúlt a lengyel–német háború – jelent meg magyar nyelven Wladyslaw Szumowski 'Az orvostudomány története' című könyve, amely a modern és szintetizálásra törekvő orvostörténeti munkák talán legjobbikának számított. A munkát lengyelről Herczeg Árpád, a budapesti orvostudományi kar orvostörténelem magántanára fordította, kiváló magyar vonatkozású jegyzetanyaggal, bibliográfiával és kronológiával látta el, a kötethez a képválogatást is elvégezte. A szerző a kötet bevezetőjében így írt Herczeg Árpádról:

„...Külön kell köszönetemet kifejeznem dr. Herczeg Árpádnak, a budapesti egyetem magántanárának. E könyv II. északének megjelenése után dr. Herczeg, aki a világháború alatt Lengyelországban járván nyelvünkkel megismerkedett, azzal a kérelemmel fordult hozzám, hogy engedjem meg könyvemnek lefordítását magyar nyelvre. Természetesen örömet megadtam az engedélyt. Dr. Herczeg már az 1934. évben akart elkészülni az első 2 rész lefordításával. Minthogy nem akartam, hogy igen tisztelt fordítóm túl sokáig várakozzék a III. részre, megküldtem neki e rész korrektúra íveit, egymás után mindjárt, amint a nyomdából kikerültek, hogy ilyen módon a magyar fordítás nem sokkal a lengyel eredeti után megjelenhessék. A közöttünk ennek kapcsán kialakult kedves és élénk levelezés ma is szakadatlanul fennáll. Dr. Herczeg, aki az orvostörténelem magántanára Budapesten, fordítóból egyenesen munkatársam lett, és különösen a magyar nemzetre vonatkozó különböző részletekről tudósított engem. Igazán hálás vagyok és szívből köszönöm Herczeg magántanár úrnak azt a sok, hosszú, magas színvonalú levelét, amelyek mindig végtelenül tanulságosak voltak számomra, és amelyekben tisztelt levelezőm annyira ment előzékenységében, hogy még korrektori megjegyzéseket is közölt velem. Végtelenül boldog leszek, ha szerény orvostörténeti fejtegetéseim hozzá fognak járulni a Magyarország és Lengyelország között fennálló szellemi együttműködésnek, ennek az évszázados múltba visszanyúló együttműködésnek és barátságban további megszilárdulásához és állandósulásához...”

E rövid kiemeléssel teljes kép rajzolódik a nálunk sokáig használt, ma már könyvritkaságnak számító alapvetés szerzője és magyar fordítója közötti szakmai kapcsolatáról, ami tükrözi Herczeg Árpád szakmai felkészültségét és szerénységét. Az orvostörténelemnek jelentős támogatója volt a budapesti orvosi karon Nékám Lajos professzor, aki az irányítása alatt állt Bőrgyógyászati Klinikán nemcsak – saját szakterületén – lehetőséget nyújtott az orvostörténelem művelésére, hanem kiemelkedő könyv- és kéziratgyűjteményt alapított, 1920-ban az orvosi sajtóban figyelemre méltó előterjesztésekkel élt az orvostörténelem hazai alapgyűjteményeinek (könyvtár, levéltár, múzeum, kutatóhely) megszervezésére, az orvostörténelem egyetemi kötelező oktatásának elrendelésére. E tevékenységének „bizonyítéka” Herczeg Árpád munkásságának felkarolása, támogatása.

Herczeg Árpád 1890-ben született Debrecenben, orvosi tanulmányait a budapesti orvosi karon végezte, ahol 1914-ben oklevelét is szerezte. Kiváló nyelvérzéssel, klasszikus műveltséggel rendelkezett, s az egyetemi iratok szerint 1912-től rendszeres hallgatója volt Győry Tibor magántanári előadásainak. Az első világháború kitörésekor természetesen katonai szolgálatra hívták be, bár oklevelének kézhez vétele után a bőrklinikára nyert gyakornoki beosztást, amiből két-három hetet töltött le. Rövid katonai kiképzés után előbb az orosz fronton kapott csapat-orvosi beosztást, majd 1915-től az egyik galíciai helyőrségi kórházába vezényelték. E katonakórház a Galíciai Katonaorvosi Intézethez tartozott, amelynek járványügyi részletét Wladyslaw Szumowski (1875–1954), a lembergi egyetem orvostörténelem rendkívüli tanára vezette. Szumowski polgári orvos működött a fenti Intézetben, akit ugyan – korára való tekintettel – nem hívták be katonának, de polgári orvosként katonai intézménybe osztottak be. Itt került kapcsolatba az orvostörténelem iránt érdeklődő katonaeorvos és az orvostörténelem már ismert tanára. Herczeg krakkói egyetemen őrzött levelezéséből kitűnik, hogy a szakmai ügyekben gyakran Lembergben megfordult magyar katonaeorvos és a lengyel „professzor” között inkább orvostörténelemről, mint a helyőrségi kórház bajairól esett szó. Szumowski sem hagyta abba orvostörténeti kutatásait, egyre inkább Krakkóhoz kötődött, ahol működő Lengyel Tudományos Akadémia levelező tagja volt (1909) és rendszeresen tartott orvostörténeti felolvasásokat Természet- és Orvostudományi Osztályán. Az előbb említett levelezésből az is kitűnik, hogy Szumowski gyakran adott „kosárszámra” német – és később lengyel-nyelvű orvostörténeti munkákat Herczeg Árpádnak, amit „helyőrségi magányában” tanulmányozott és jegyzetelt. Herczeg gyorsan megtanult lengyelül, amit napi

munkája is sürgetett.

A világháború befejezése után századosi ranggal helyezték tartalékos állományba, háborús szolgálatáért 1924-ben vitézi címet is kapott, s Nékám Lajos klinikáján folytatta 1914-ben megszakított „egyetemi pályáját”. az orvostörténelem iránti érdeklődése nem szakadt meg, sőt Győry Tibor „pártfogoltjainak” egyike lett. Győry nagyra értékelte Herczeg nyelvtudását, a galíciai katoniorvosi szolgálat alatt szerzett széles orvostörténeti olvasottságát így 1924-ben neki adta át az Orvosi Hetilap „Heti Krónika” rovatát, ami nemcsak az orvos társadalmi élet híreit, hanem orvostörténeti tanulmányokat, kisebb írásokat is publikált. Itt és a Népegészségügy hasábjain kezdte el szakirodalmi munkásságát, sőt Nékám Lajos, látva adjunktusa szakirodalmi sikereit, mentesítette a rendelőintézeti munkától, csak osztályon gyógyított, többi idejét az orvostörténelemnek szentelhette. A Krónika rovatot 1931-ben „hivatalosan” is 'Orvostörténelem' rovatá alakították át, amely jelentős publikációs lehetőséget biztosított e területen működőknek. Itt láttak nyomdai napvilágot Herczeg Árpád számtalan adatközlésének, amelyek többségét Magyary-Kossa Gyula is beépített 1929-ben indult négykötetes alapvetésébe. Herczeg Árpád egyik jelentős kutatási területe a hazai járványtörténelem volt, főleg a szifilisz járványokkal, pestis és himlőhalálalózással foglalkozott, bár a sok tanulmány közül kiemelkedett Manardus magyarországi tevékenységét feltáró és alapvetésnek számító tanulmánya, amelyet németül is megjelentetett, az európai orvostörténeti szakirodalom talán legtöbbet idézett munkája.

Herczeg Árpád tagja volt annak a Győry Tibor köré csoportosuló orvostörténeti társaságnak, amelyből nemcsak a két világháború közötti korszak egyetemi magántanári kerületek ki, hanem az a szellemi műhely volt, ahol számos szakmai alapvetés gondolata született meg, ösztönözték kiadását. Herczeg Árpád 1931-ben az orvostörténelem magántanára lett a budapesti orvosi karon, előbb csak helyettesítette a rendkívül elfoglalt Győry Tibor előadásainak megtartásában, de annak halála után teljesen átvette ezeket. Rendkívül népszerű előadó volt, bár Győry színporkázó tehetségét nehezen pótolta.

Az 1930-as években főleg Szumowski munkáját fordította magyarra, látta el olyan jegyzetekkel, kiegészítő részekkel, amelyeket az 1961. évi lengyel kiadásba – megemlítve Herczeg érdemeit – beépítették, sőt az 1939. évi magyar kiadás képanyagát is átvették. Szumowski munkájának fordítása jelentős megterhelést jelentett, így nem vett részt az 1935-ben megjelent 'Az orvostudományi kar története' című kötet előkészítő és kutató munkálataiban.

'Az orvostudomány története' – mint említettük – 1939 szeptemberében jelent meg, a magyar-lengyel évszázados kapcsolatok egyik megnyilvánulása volt a világháború első heteiben. Herczeg Árpád 1939 őszén egyik szervezője volt annak a magyar értelmiségi akciónak, amely tiltakozott a német követségen a krakkói egyetem tanárainak letartóztatása ellen, anyagi segítséget szerveztek családjaik megsegítésére. igaz, a német hatóságok 1940 elején a lefoglalt lengyel egyetemi tanárokat szabadon engedték, köztük Wladyslaw Szumowskit is, de később találtak okot az újabb letartóztatáshoz. Herczeg Árpád az egyik segítője volt a világháború éveiben a budapesti egyetemre beiratkozott lengyel hallgatóknak, nemcsak a részükre szervezett nyelvtanfolyamokon tanított, hanem külön foglalkozásokat szervezett a lengyel orvosoknak, vizsgára felkészítő gyakorlatokat lehetett nála végezni.

A második világháború után eltávolították az egyetemről, nemcsak az orvostörténelem oktatásának megszüntetése volt az ok, hanem vitézi címe, első világháború alatt szerzett katonai kitüntetései. Előbb rendelőintézet szakorvosaként, majd üzemorvosként működött, szinte haláláig dolgozott (1957), mivel 1945 előtti szolgálat éveit elvesztette, nyugdíjat nem kaphatott. Ebben a mellőzöttségben jelentett számára vigaszt, hogy 1948-ban Wladyslaw Szumowski, a Jagello Egyetem akkori rektora javaslatára az ősi egyetem díszdoktorává avatták, c. egyetemi tanári címet adományoztak neki. a kitüntetést még átvehette, de a lengyel egyetem adta jogokkal élni nem tudott, mivel az akkori politikai helyzet ezt nem tette lehetővé. 1950-es évek közepén még bekapcsolódott az Országos Orvostörténeti Könyvtár köré csoportosuló, főleg a két világháború közötti nemzedékből álló, orvostörténészek munkájába, de napi munkája miatt csupán néhány előadás megtartására futotta idejéből. utolsó orvostörténeti előadását – 1957 tavaszán – az Orvostörténeti Könyvtárban tartotta a szifilisz európai megjelenéséről.

Kapronczay Károly

Bálint Nagy István (1893–1931)

A megemlékező igyekezet kedveli a kiszemelt néhai neve elé az „elfelejtett” jelzöt, olykor nagyobb nyomatékkal a „méltatlanul elfelejtett” méltatlankodást odailleszteni, hogy feledékenység és a felfedezés egyszerre hangsúlyozódjék. Néha talmi fénytöréssel és gyanús arányú nagyítással, ezért lehet alkalmasint oly hitel nélküli. Pedig Bálint Nagy István „méltatlanul elfelejtett” nevéhez sem tudunk alkalmasabb szavakat találni. Gyanúoszlató támaszunk Jáki Gyula professzornak a Bálint Nagy munkásságáról megkülönböztetett véleménye legyen.

A hétgyermekes makói szabómester fia 1893. január 1-jén született. A jól tanuló diáknak nagyszerű tanárai voltak, például a természetrajzos Györffy István, a későbbi neves briológus (mohász) egyetemi tanár, aki madártannal is foglalkozott. Makón tanított ebben az időben a Tisza–Maros háromszög szomorú szerelmes poétája, Juhász Gyula is. A diák Bálint Nagy István irodalmi hajlamát az ifjúsági „Szövétnék” és a helyi lap „Hollósy Kornélia Színház” alkalmi tudósítójaként kamatoztatta. 1912-ben érettségizett, majd beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem Orvosi Fakultására. Tanulmányai fedezésére katonarorvosi ösztöndíjat pályázott meg, amit a világháború kitörésével hamar törleszteni kellett. A szegedi 46. gyalogezred egészségügyi katonájaként a Dukla-szoros védelmére vezényelték, ahonnan az „orosz gőzhenger” alól koleragyanúsként menekült karanténba.

Lábadozni hamarosan a szegedi hadikórházba került. A jó manualitású medikus hamarosan műtőorvosi munkát végzett Szegeden, majd a háború végéig a csepeli hadikórházban. A nagy katasztrófa után Krepuska Géza beosztottja volt a Rókus fül-orr-gége osztályán. Utolsó szigorlata előtt megpályázta a makói kórház egyik alorvosi állását, majd diplomaszerezés után megszervezte az otológiai osztályt, amelynek főorvosa lett. Kinevezésének jogosságát bizonyítandó, kezdetben szakdolgozatokkal igyekezett magának nevet szerezni. Az Orvosi Hetilapban leköszölte a ‘Mandulakő esete’, majd 1927-ben ‘Tapasztalatok a nyelőcső lúgmérgezés okozta szűkületeinek korai és kései kezeléséről’ c. dolgozatait. Az 1922–1926 közötti 71 lúgmérgezettjéről – a szuicidium e tipikusan falusi és borzalmasan barbár módjáról – számolt be. A Budapesti Orvosi Újság pedig ‘A mandulák eltávolítása mandulakörüli tályog esetén’ c. tanulmányát hozta le.

Mindennapi munkája és magánrendelése mellett egyre gyakrabban bejárt a Csanád megyei Levéltárba, egyre inkább érdeklődött a népi gyógyászat iránt. Első jelentősebb orvostörténeti írását a Gyógyászat közölte. Kolerajárvány történeti tanulmányához Magyary-Kossa Gyula írt melegen ajánló előszót. Az Orvosi Hetilap ‘A boszorkányok gyógyító és rontó kuruzslásairól’, valamint a ‘Boszorkányüldözés Magyarországon a XVI. században’ c., többnyire levéltári adatokra támaszkodó írásait közölte, mintegy válaszul Mayer Kolos Ferenc orvostörténész polémikus hangú megjegyzéseire. A hagyma szerepét a magyar népies gyógyászatban egyrészt a lokálpatrióta, másrészt a német orvostörténeti közleményekben a hagyma „felfedezése” íratta meg véle.

Bálint Nagy István az 1928/29-es tanévben a Bécsi Collegium Hungaricum Csanád megyei ösztöndíjasa volt. Kiküldetésének – amint az Lábán Antal igazgató jelentéséből kitűnik – egyik célja: prof. Hajek gégészeti klinikáján önálló beosztásban az oesophago-broncho-tracheoscopiával, a gége-tbc lokális kezelésével, a könnytömlő műtétek endonasalis technikájával, valamint a szájsebészet bakteriológiai vonatkozásaival foglalkozni. Dolgozata – ‘A szájsebészek ellátása, tekintettel a száj baktériumflórájára’ – az Orvosi Hetilap, ugyanaz németül a bécsi fül-orr-gégészeti Monatschrift hasábjain is megjelent. Másik fontos feladata volt a bécsi levéltárak orvostörténeti anyagának tanulmányozása. Legjobb dolgozatát Zsámboky János orvosi működéséről, bécsi tartózkodásáról és könyvtáráról írta. Veress Endre és Münster László adataira támaszkodva cáfolja, hogy Zsámboky Bolognában tanár lett volna. Megható viszont az a naiv igyekezete, amivel Bécsben a Sámbooky-könyvtárat Magyarországnak akarja visszaperelni. Zsámboky Jánosról egy német nyelvű írása a ‘Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin’ lapjain is megjelent.

Foglalkozott még a tüdőpróba prioritásának kérdésével, Purkircher György pozsonyi orvosbotanikus életével, hazatérve pedig a régi vitapartner, Mayer Kolos Ferencsel mérték össze a tollaik az Arad vármegyei Kéry (Bittner) Imre múlt századbeli kolerabeszámolójának az ürügyén. Bálint Nagy a többi levéltári adattal szembeesíti Kéry (Bittner) naplóját, míg Mayer teljesen a beszámoló szavahihetőségére támaszkodik, így az ellentét köztük továbbra is nyílt maradt.

A Bécsben nevet szerzett Bálint Nagy Istvánt Győry Tibor munkatársának fogadta. Paul de Kruif nagy sikerű – Detre László fordította – ‘Bacillusvadászok’ c. könyvéhez a magyar bacillusvadászokat ketten írták: Győry Semmelweis Ignácot, a többieket (Paterson Hain János, Hőgyes Endre, Lőte József, Fodor József, Liebermann Leó, Jancsó Miklós) pedig Bálint Nagy István.

A makói közkórházi főorvos Szegeden 1931. május 7-én az orvostörténet tárgyköréből ‘Az orvostudomány renaissanceának befolyása a magyar orvosi viszonyokra’ címmel próbaelőadást tartott. Egyénileg főként Zsámboky, Kolozsvári Jordán, Jeszenszky, a későbbiek közül a magyar Hippokratész, Moller Károly Ottó, Balsaráti Vitus János és a fűvészek tevékenységét méltatta. A magántanári cím elnyerésének csak fél évig örülhetett. Egy gégerákos idős ember operálása közben az egyik ujja megsérült, a szövődményes sepszissel a szervezete és az antibiotikum-éra előtti terápia nem tudott megbirkózni. A szegedi sebészeti klinikán halt meg 1931. december 2-án.

Érdekes kettősségű egyéniségében megfért az elmélyedő-visszahúzódó kutató a vidám mulató kedvű világgfival.

Korai halálával egy nagyon sokat ígérő pálya tört derékba. A megvalósult kezdeti szakaszát Győry Tibor, a szegedi egyetem és utólag Jáki Gyula professzor ítélték igen-igen figyelemre méltónak.

Bálint Nagy István a „mi lett volna, ha...” fájadalmasan jogos kérdése nélkül is marandánó értékű levéltári orvostörténész kutató.

Szállási Árpád

Mayer Kolos Ferenc (1899–1988)

1899. július 6-án született Egerben Mayer Kolos Ferenc orvostörténész, az 1927-ben megjelent 'Az orvostudomány története' című orvostörténeti összefoglalás szerzője, a tudós bibliográfus és a Magyar Orvostörténelmi Társaság Mayer Kolos Ferenc Alapítványának tevője. A mai magyar orvostörténész társadalom az 1980-as évek derekán ismerte meg, zárta szívébe a messzi földre szakadt, sokak által már halottnak hitt idős orvostörténészt, aki fiatalon a hazai orvostörténetírás nagy nemzedékéhez kötődött. 1988-ban A Magyar orvostörténelmi Társaság és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár közreműködésével ismét napvilágot látott az eredetileg 1927-ben kinyomtatott munka, amit ekkor a 20. század orvostudományának összefoglalásával egészített ki a szerző. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi- és Zsámboky Emlékérmekkel tüntette ki és tiszteletbeli tagjává választotta. Mayer Kolos Ferenc 1983-ban alapítványt tett a fiatal kutatók külföldi utazását célzó pályázatok támogatására, amelyet kétévente ítélnek oda.

Mayer Kolos Ferenc tanulmányait az egri Lyceum iskolájában kezdte, majd 1908-tól a ciszterciták helyi gimnáziumában folytatta. Ezekről az évektől az 1988-ban megjelent könyvének zárszavában így emlékezik meg:

„...Azzal az elhatározással kezdtem bele tanulmányaimba, hogy majd én is ciszterci tanár leszek... Jó tanulóként szabadidőmet a négy templomban töltöttem mint ministráns, és megkíséreltem néhány nyelvet elsajátítani. Olaszul a szervita szerzetesektől, latinul az iskolában tanultam, de emellett francia, német és angol órákat vettem... A 6. gimnáziumi osztály elvégzése után benyújtottam pályázatomat a novíciusi felvételre. A felvétel azt jelentette, hogy egy esztendő távol kellett töltenem otthonomtól. Zircra, a ciszterci rend nagy apátságába kerültem, ahol kb. 200 fiatal készült fel a pályára. Egy esztendő múlva visszamehettem Egerbe, befejezhetem a gimnázium 7. és 8. osztályát. Innen mentem az egyetemre teológiát tanulni. Már a novíciusi év alatt különösen a latin nyelv érdekelt, aminek elsajátítására Békefi Remig apát úr több lehetőséget adott nekem... Érettségi vizsga letétele után megkértem Békefi apát urat, hogy engedélyezze tanulmányaimat az innsbrucki főiskolán. Itt a jezsuita kollégiumban laktunk, soknemzetiségű társaimmal mély barátságot kötöttünk. Három szemesztert töltöttem (1918-ban és 1919-ben) itt, legkedvesebb tanárom dr. Donáth volt. Filozófián kívül keleti nyelveket, arabot és hébert tanultam. Innsbruckban a tanítás latinul folyt, bár néhány tárgyat németül is előadtak. Itt fejlesztettem nyelvtudásomat: gróf Ledochowski barátomtól megtanultam lengyelül, majd – mint a diákkórus vezetője – Prágába küldtek gregorián zenét tanulni. Itt megtanultam a cseh nyelvet, fordítottam is cseh nyelvből, sőt a híres Emmaus kolostor könyvtárában talákoztam először orosz nyelvű könyvekkel, ami felkeltette a nyelv iránti érdeklődésemet.”

A szerzetesi élet reményét és tudatos felkészülését félbeszakította az első világháború befejezését követő forradalmi időszak: Innsbruckból haza kellett térni, itthon a forradalmi változások, az ország darabokra hullásának hangulata, a kommunista fordulat: mindez arra az elhatározásra készítette, hogy elhagyja a ciszterci rendet és beiratkozzon az orvosi karra. „A lélek orvosából a test orvosává” akart lenni, amint előbb idézett életírásában kiemelte.

Orvosi tanulmányait mindvégig a pesti egyetem orvosi karán végezte, miközben Nékám Lajos bőrgyógyász professzor középiskolás gyermekeinek lett a nevelője. Megélhetése szempontjából lényeges volt a tisztség, hiszen idős szülei támogatására csak korlátozott mértékben számíthatott. Ezekben az években zenészként és templomi orgonistaként is ténykedett. Az egyetemen csakhamar híre ment különös nyelvtudásának, így rendszeresen megkérték tudományos tanulmányok német, francia, olasz, angol nyelvekre való fordítására. Ekkor fordult figyelme az orvostörténelem felé, nemcsak hallgatója lett Győry Tibor előadásainak, hanem maga is publikált kisebb orvostörténeti tanulmányokat az Orvosi Hetilap, a Gyógyszerészet és a Magyar Kultúra hasábjain. Ezek az orvostörténeti stúdiumok vezették arra az elhatározásra, hogy megírja 'Az orvostudomány története' című könyvét, amelyhez hasonló munka még nem jelent meg magyar nyelven. E könyve 1927-ben jelent meg és ekkor már két éve megkapta orvosi oklevelét is. Kezdetben Buday Kálmán Kórbonctani Intézetében, az urológiai Klinikán és az Uzsoki utcai kórházban dolgozott először kórboncnokként, majd pedig a laboratórium orvosaként. Végleges kinevezést is az Uzsoki utcai kórházban kapott. Könyvének kiadása után Klebelsberg Kunó oktatásügyi miniszter nemcsak gratulált munkájához, hanem három hónapos ösztöndíjat is biztosított számára a lipcei Orvostörténeti Intézetben, Sudhoff professzor irányítása alatt.

Drezdában előadás tartására kérték fel, majd részállást kapott a budapesti Közegészségügyi Múzeumban. A Német orvostörténeti Társaság 1929-ben, Budapesten rendezett kongresszusán is előadott. Siegerist és az amerikai Fielding Garrison ajánlásával magántanári kérelmet nyújtott be a pesti egyetem orvosi karára az orvostörténelem tárgyköréből, amit elutasítottak, elsősorban igen fiatal életkorát kifogásolták.

A kudarc lehangolta, az orvosi részfoglalkozásokból nem tudott megélni, a gazdasági válság éveiben kinevezett állásra esélye sem volt, így elhatározta, hogy külföldön keres magának munkát. Előbb Közép-Afrikába, majd Egyiptomba pályázott, végül egy merész gondolattól vezérelve Herbert Hoover amerikai elnöknek írt, letelepedést és munkalehetőséget kérve az Egyesült Államokban. Két hét múlva megkapta a beutazási vízumot és a letelepedési engedélyt, így 1930 őszén Triesztben egy Amerikába tartó hajóra szállt.

Hoover elnök engedélye sok adminisztratív nehézségtől mentette meg, elkerülte a bevándorlók hosszú várakozási idejét. Előbb – Hollós József segítségével – egy laboratóriumban dolgozott, majd Brooklyn városi hatóságánál bakteriológiai laboratóriumba került. A Columbia egyetemen nosztrifikáltatta budapesti diplomáját. 1931 őszén a hadsereg kezelésében álló Orvosi Könyvtárba hívták, elsősorban hatalmas nyelvtudását kívánták igénybe venni. Erről így ír életrajzában:

„...ebben az időben levelet kaptam Percy M. Ashburn ezredestől, aki a hadsereg kezelésében lévő Orvosi Könyvtárba hívtott és felajánlotta az Index Catalogue szerkesztését. Az Index Catalogue 1880 óta a világ orvosi irodalmát dolgozta fel, a szakcsoportokat ábécérendben közölte, de minden orvosi szakterületnek és tárgykörnek tízévente külön összefoglaló kötetet állítottak össze, ügyelve a címre és az utalásokra is. Én a harmadik évtizednek összefoglalásával kezdtem meg szerkesztői munkámat és indítottam el a negyedik sorozatot, kezdtem az A-betűvel, befejeztem az M-mel... 1932 februárjában felesküdtem az Egyesült Államok hadseregére. Ki gondolta volna, hogy 44 évig szolgállok itt, egészen nyugdíjazásomig... Az Index Catalogue szerkesztése megkívánta, hogy a világ minden tájáról érkező folyóiratokat átböngésszem, megjelölve azokat a cikkeket és közleményeket, amelyekben eredeti megfigyeléseket láttam. Ezekről a gépirók egy egydolláros nagyságú kártyát készítettek, majd ezeket szakoztam, amely alapján besorolták őket a katalógusba. Ebből készült aztán a nyomtatott kötet. Naponta kb. ezer kártyát készítettek, ami évi 250 ezer darabot jelentett.

Az orvosi ismeretek gyorsabb terjesztése érdekében két magánvállalkozásba kezdtem: az egyik a »Doctors Digest Service« (az orvosi irodalmi szolgálat), a másik is hasonló, az orr-, fül- gégegyógyászat folyóirata volt. Mindkettő mimeográfán jelent meg...”

Az orvostörténelemtől sem szakadt el: az 1930-as évektől gyűjtötte a 16. századtól kezdődően az orvosokról és természettudósokról szóló műveket, szakbibliográfiát szerkesztett, amely munka sajnos a II. világháború kitörése miatt félbemaradt és nem jelent meg.

A washingtoni Orvosi Könyvtár orvostörténeti gyűjteményének kialakítása is az ő nevéhez fűződik: 1940-ben vásárolta meg az első arab orvosi kéziratokat, köztük Ibn Roshd kéziratának 1904-ben készült másolatát, de megszerezte a jeles Meyerhof szemészettörténeti gyűjteményét is. Tervei – mint már említettük – a II. világháború miatt félbeszakadtak, ő maga is bekapcsolódott a katoniorvosi munkába: kezdetben a tartalékos tiszti tanfolyamokon tartott – gyakran visszapillantó orvostörténeti témájú – előadásokat. A koreai háború idején – már alezredesi rangban – szolgált a hadszíntéren is. Erről életírásában így emlékezett meg:

„...Az amerikai katonák között súlyos betegség dúlt, pusztította el a katonák ezreit. Az amerikai lakosság abban a hitben élt, hogy az ellenség valamilyen kórokozót szórt szét, ennek következtében – belélegzéssel – fertőződtek meg. Ebben az időkbén akadt a kezembe egy »pamflet«, amelyben az orosz és japán katoniorvosok leírtak egy mandzsúriai betegséget, az »epidémiás haemorrhagiás lázat«, amelyben számos fiatal katona halt meg. Itt nem ember okozta az ártalmat, hanem fertőző betegség állt fenn. Készítettem egy másolatot a katoniorvosi központjainknak Koreába. Úgy véltem, hogy ez az első eset az orvosi szakirodalomban, amikor az orvos szakismerete és nyelvtudása tudott irányt adni az orvosi kutatásoknak.”

Ekkor jelentette meg a genetika történetét, amelynek átdolgozott kiadása az Orvostörténeti Közlemények sorozatának egyik Supplementum köteteként is kinyomtatásra került. 1954-ben lejárt szerződése az Orvosi Könyvtárban, azután a Pentagon orvosi munkatársaként a polgári alkalmazottak rendelőjét vezette, majd letéve a röntgendiagnosztikai szakvizsgát, a radiológiai részleg vezetője is lett.

„Pályafutásom utolsó húsz esztendejében a Pentagon igénybe vette nyelvismeretemet. A különböző

részlegekben hatalmas idegen nyelvű sajtó- és dokumentációs anyag halmozódott fel, nem beszélve a feldolgozásra váró levelekről és jelentkezésekről... Se szeri, se száma nem volt az érdekes olvasni és fordítanivalóknak. Fordítottam cseh, szlovák, magyar kézikönyveket, svéd, norvég, izlandi jelentéseket, albán, dán, török, portugál, holland, olasz, spanyol, román orvosi közleményeket, szinte az összes európai nyelvből szakmai cikkeket, de még indonéz nyelvű leveleket is. Életem ezen szakasza 1954 és 1974 közé esett...”

Ezután végleg nyugdíjba vonult, bár többször is meghosszabbították szerződését, nem tudták pótolni páratlan nyelvtudását.

Hosszú évtizedek után, 1970-ben járt először Magyarországon: a párizsi Nemzetközi Genetikai Kongresszus után tett látogatást szülőföldjén, az újabbra csak 1983-ban került sor.

„Magyarországra újból csak 1983-ban látogattam, amikor Budapesten tartották a világon élő magyar orvosok első hazai találkozóját. Előadást jelentettem be, amelynek címe ’Ötven év az Egyesült Államok szolgálatában’ volt. A hallgatóság jóval fiatalabb volt nálam és meghatott, hogy előadásom megkezdésekor felismertek, tudták és ismerték orvostörténeti munkáimat. Másnap meghívtak a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltárba. Felkereshettem az intézet épületeit, beírhattam a nevemet az általam szerkesztett Index Catalogue egyik kötetébe, olyanba, amelyet ma már csak könyvtárakban lehet megtalálni. A Magyar Orvostörténelmi Társág Weszprémi István Emlékéremmel tüntetett ki...”

Életírásában egy dolgot szerényen „elhallgatott”: amikor 1983-ban hazatért Washingtonba, még a repülőtérről menve megállt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum épülete előtt és százezer forintot hagyott a portán, hogy „valamit vegyenek” a könyvtárnak vagy a múzeumnak. Ez lett a Mayer Kolos Ferenc Alapítvány „alaptőkéje”, bár a letétbe helyezett pénzből akkor még nem lehetett alapítványt tenni. 1985-ben – amikor ismét Budapesten járt és átvehette a Weszprémi István Emlékérmét – az alaptőkét egymillió forintra emelte. Már nehezen mozgott, de mégis minden évben hazalátogatott, örömmel fordult meg a Semmelweis Múzeum, Könyvtár és Levéltár épületeiben, de 1987-ben hirtelen rosszul lett, mentőszolgálat kísérte haza Washingtonba. Még levélben értesített mindenkit, hogy állapota javult, újabb hazai látogatást tervezett, amikor 1988. november 15-én elhunyt. Nagy álma, hogy megéri az ezredfordulót, nem teljesült: annyi terve és megvalósításra váró elképzelése volt, hogy – amint mondta – legalább addig kellene élnie.

Kapronczay Károly

Puder Sándor (1899–1955)

A Budapesti Orvosi Kör 1903. február havi ülésén Glück Gyula tartott előadást az orvostudomány és a szépirodalom kapcsolatáról. Mondanivalóját főleg a német és francia nyelven eláradt betűtengerből halászta ki, mert Lombroso (majd Freud) hullámverő hatására szinte csillapíthatatlanul gyűrűztek az irodalomban és a történelemben az orvosi értelmezések, s Hamlettől Wertherig, Napóleontól Nietzscheig minden „rendkívüli” megkapta az őt megillető utó-patodiagnózist. Glück szerény értekezését a Gyógyászat közlésre érdemesítette.

A szellemi halászat e rokonszenves magányosa hálóját a honi közegbe is belemerítette, s különös örömmel emelte ki Arany János balladaalakjainak csillogó kincsét, nem említve (azaz nem tudva), hogy Petőfi csillagpárja úgymond a Windischmann-féle közkeletű orvosi bűnelmélet hatása alatt állott. Kellő tisztelettel vetette ezt utólag szemére Puder Sándor, aki avatott tollal írt később művelődés- és irodalomtörténeti tanulmányt a medicina és a literatura bella relációjáról.

A Windischmann-hatás természetesen mellékes Ágnes asszony és remek balladatársainak a művészi megítélésében, mindenesetre érdekesek ezek a támpontra kész aspektusok. Glück előadásából kiérezhető, hogy kedves költőjének a nevéhez körítette az egészet, ám anno 1903 nem állott szerencsére egyedül az orvosok között az ő Arany-rajongásával. Például Pándy Kálmán (szintén a Gyógyászat 1903. évfolyamában) Arany-idézetet tűzött mottóul az egyik kriminálpszichikai tanulmánya fölé, jelezvén a szépirodalom jelenlétét a hazai orvosi szakirodalomban.

Érdekesképpen ebben az esztendőben születtek a világirodalomban olyan patologizálható remekművek, mint Thomas Mann 'Tonio Kröger'-e, avagy Ady Endre 'Szemlélődés' című verse.

A tüdőgyógyász Puder nemcsak bírálója, de élesztgetője, majd továbbfolytatója Glück kezdeményezésének. Ő maga mindkét műzsának hódolt, azaz orvos és író, egyszerre orvosíró volt. Tüdőgyógyászati munkássága feltétlenül méltatásra érdemes, a 'Szépirodalom és orvostudomány' című könyve magyar nyelven az egyetlen ilyen érdemleges összefoglalás, az 'Állapota kielégítő... szubjektív kórtörténet' pedig szépirodalmi értékkel bír, Karinthy Frigyes ajánlotta kiadásra, divatos, témagyanú-oszlató előszó kíséretében.

Szóval a szubjektív kórtörténet nagyon megtetszett Karinthy Frigyesnek, aki akkor még nem sejtette, hogy ő is megjárja-megírja majd a saját kálváriáját nagyszerű koponyája körül. Az 'Állapota kielégítő' a Genius Kiadónál jelent meg 1930-ban, Karinthy előszavával. A parnasszust jelentő 'Nyugat'-ban egy volt medikus, Illés Endre írt róla fenntartásokkal, de azt elismeri, hogy „Puder megírta azt: mi az embernek lenni, s mi az betegnek lenni. S mindezeket túl megírta még azt is: mi az orvosnak lenni.” Jobban tetszett német fordításban Stefan Zweig osztrák írónak, levél tanúskodik róla, hogy tárgyalt a majna-frankfurti Hippokrates kiadóval a könyv megjelenítése érdekében. Az akkor következő barnainges időkben azonban egy írónál már csak egyetlen szempont számított: a származás. Így nemhogy a beajánlott könyv nem jelenthetett meg, de még a világhírű ajánlónak is menekülnie kellett.

Sikere volt viszont Londonban és Amerikában. Mikor a kitűnő tüdőgyógyászt a Vajda János (irodalmi) Társaság a tagjai sorába választotta, székfoglaló előadásának címe ez volt: 'Mit köszönhet az irodalom az orvostudománynak?' Az előadás kibővítve, Győry Tibor előszavával, valamint 'Szépirodalom és orvostudomány' címmel könyv alakban is megjelent. A regös énekektől az orvosi rigmusokig, a fonák nemi ösztönöktől a perdita költészetig, Shakespeare-től Freudig, világnagyságoktól azóta elfelejtettekig tárgyalja a medicina és a irodalom egymásba kapaszkodását, az orvosokból lett írókat, a legjobb elmegyógyászoknál is pontosabb Dosztojevszkij-féle lélekelemzőket.

A 'Kikapcsolódás-üzemszünet-halál' című élet-halál filozofikus műve 1939-ben jelent meg, az előzőnél kevesebb sikerrel. Ugyanakkor emlékezett meg a 'Gyógyászat'-ban nagy felfedezőjéről és a még felfedezésre váró íróról, Karinthy Frigyesről. Paracelsus-füzete Paracelsus, Theophrastus Bombastus von után – amely először a 'Gyógyászat' hasábjain, majd a Vajda János Társaság kiadványában jelent meg – érdeklődése mindinkább a szellem- és az orvostörténet felé terelődött. Paracelsus-füzete a nagy orvosreformátor tudományos jelentőségén kívül főleg Magyary-Kossa, Vámosy István, Szathmáry László és Elekes György ez irányú munkáira utalva Paracelsus magyar vonatkozásaival foglalkozik. Ezek alapján túlzás őt (ahogy a Magyar Életrajzi Lexikon teszi) Paracelsus-kutatónak feltüntetni.

A pulmonológus Puder Sándort szűkebb szakmája számon tartja. Ha szépirodalmi állapota emlékezetünkben nem kielégítő, érdemes újraolvasni könyveit. Csak ne lennének olyan reménytelenül ritkák és szerfelett beszerezhetetlenek.

Szállási Árpád

Diósadi Elekes György (1905–1977)

(...) Németh László írta a következő sorokat:

„...az orvostörténetnek, mint általában a tudománytörténetnek az a baja, hogy kétféle kíváncsiság, kétféle tudás-természet közé került és ha vannak is kiváló szaktudósai, sem az orvosok, sem a történészek nem tekintik egészen a maguk ügyének.”

Így látta a 'Tanú' egyszemélyes szerzője 1934-ben, amikor Magyary-Kossa Gyula, Győry Tibor, Daday András és Herczeg Árpád neve garantálta a többnyire szakfolyóiratokban szétszórt cikkek színvonalát. A minőségesszme megszállottjának mégis igaza volt, mert a négy fakultás egyetlen tanszéke nem rangsorolta obligát stúdiummá az orvostörténetet, a saját tudományuk múltját, még megőrző jelleggel sem, a virulens európai nacionalizmusok éveiben. Amikor pl. a két oldalról fenyegetett Lengyelországnak mind az öt egyetemén, a nemzeti öntudat egyik fontos műhelye volt, vagy Kolozsvárt, ahol a francia Guiart tanított román orvostörténetet. Nem is szólva a nagy nemzetek műhelyeiről. Hogy hazai helyzetünk még érthetlenebb legyen, a magyar állatorvosi főiskolán 1893 óta rendszeresen előadott tárgy az állatorvostan története, s oktatói azon orvostanárok voltak (Magyary-Kossa, Győry Tibor, Daday András), akiknek humán orvostörténeti tanszékeken lett volna a helyük.

Katedra és periodika híján mégis megtörtént a csoda: a harmincas évek második felére kivirágzott medicinánk hagyományőrző irodalma. Győry kartörténete a nyitány, Magyary-Kossa negyedik kötete a zárótétel, közben Farkaslaki Hints Elek kétrészes nagy könyvével, Herczeg Árpádnak Szumowski műve fordításával és hazai vonatkozású kiegészítésével az egyetemes orvostörténet-írás ajtaján is kopogtattunk. A szakfolyóiratok (Orvosi Hetilap, Gyógyászat, Budapesti Orvosi Újság) mellett, szívesen közölt a történelmi segédtudomány tárgyköréből tanulmányokat a Szekfű Gyula szerkesztette Magyar Szemle, életrajzot az akadémiai emlékbeszéd-sorozat, hogy csak a legszínvonalasabbakat említsük.

Vidéken is megmozdult valami: Pécsen egy vastag kötetben megszületett az egyetem története, Berde Károly megírta a magyar nép dermatológiáját. Szegeden az ígéretesen induló Bálint Nagy István váratlan halála után, Daday András javaslatára orvostörténeti vitrinek szegélyezték a folyosókat, s az Acta-kiadvány, a jubileumi kötetekkel együtt sem idegenkedett a fél- vagy egészszült számbavételétől. Végül a legnagyobb orvostörténeti hagyománnyal rendelkező Debrecen startolt a legnehezebben. Németh László említett írásáig – aki egyébként annyira kötődött a cívisvároshoz – a rektori beszédek voltak az egyedül írott források, no meg a Svájcba „kiszármazott” Verzár Frigyes professzor orvostörténeti cikkei a Hankiss szerkesztette Debreceni Szemlében.

Ekkor került a Tisza Istvánról elnevezett tiszántúli egyetemre egy pesti végzettségű fiatal belgyógyász, akinek orvostörténész érdemeiről nemcsak ez a város tartozik tisztelettel megemlékezni.

Elekes György – aki később Diósadi Elekes néven vált ismertté – a protestáns szellem északkeleti végvárában, Sárospatakon született, 1905. március 10-én. Édesapja megalapítója és tanára volt az angol internátusnak, melynek mintájául a Nagyenyedi Kollégium szolgált. Anyai nagyapja, Kaszap Zsigmond nobilis nagykőrösi családból származott, tanárának tudhatta Arany Jánost, osztálytársának Arany Lászlót, amelyről a családi archívum tanúskodik. A pataki diák Elekes György, nagyapja példáján felbuzdulva iratkozott a főváros orvosi fakultására, ahol 1931-ben avatták orvosdoktorrá. Patak és a protestáns polarizáltság vonzotta Debrecenbe, ahol otthon érezhette magát, 1939-ben mégis visszapályázott a fővárosba. Az újonnan épült campusrendszerű klinikatelep bal oldali bejáratánál ékeskedett a fiatal Fonet névvel fémjelzett Belklinika, ahol doktorunk előbb gyakornoki, majd tanársegédi, végül magántanári státusban tevékenykedett. Szűkebb szakmai területe a belgyógyászati röntgendiagnosztika volt, ahol a kitűnő Udvardy László irányításával dolgozott. Legrangosabb szakdolgozata a 'Röntgenpraxis' című német lapban jelent meg, letéve névjegyét a hivatás asztalára.

Nagy változást jelentett a város orvostársadalmi életében, amikor a kötelező évi közleménykötetek mellett 1930-tól megjelent a Debreceni Orvosegyesület hivatalos orgánuma, az Orvosok és Gyógyszerészek Lapja, melyet Rex Sándor debreceni gyógyszergyára finanszírozott. E kitűnő fórumnak 1937-től külön orvostörténeti rovata volt, Elekes György szerkesztésével. Itt jelent meg először Szent-Györgyi Albert Nobel-díjának kétoldalas másolata, e szaklap külön ismertetést érdemelne. Sajnos, ezt az országos jelentőségű vidéki periodikát a Kolosváry-Borcsa-féle fasiszta sajtótörvény betiltotta, a zsidó érdekeltségre hivatkozva. E mellékletekben Diósadi Elekes György elsősorban a debreceni orvosokkal foglalkozott. Különösen Szentgyörgyi József (1765–1832) orvostanár életét dolgozta fel

monográfiászerű alapossággal, felkutatóván a kollégiumi könyvtárban porosodó levelezését, melynek illusztris címzettjei között megtaláljuk Kazinczyt, Földi Jánost, Sándorfi Józsefet és a pataki tanár Fodor Gerzont egyaránt. No meg Kölcseyt és Csokonai Vitéz Mihályt, akit utolsó napjaiban kezelt, ő állott a ziháló mellű fiatal poéta halálos ágyánál, s később rendezte annak iratait. Csokonai kezelése, hatalmas levelezése és a himlőoltás debreceni bevezetése a Tiszántúl egyik legjelentősebb orvosává tette Szentgyörgyi Józsefet, s így megérdemelné – Elekes Györggyel együtt –, hogy ezt a kis monográfiát újra kiadják.

Másik kedvenc orvosfigurájának, Weszprémi Istvánnak a külföldi útjáról, a könyvtáráról és a pestis elleni oltás kísérletéről írt, távrolról sem oly részletesen és annyi újdonsággal, mint Szentgyörgyi esetében. Orvostörténeti múzeumot akart mindenáron Debrecennek, a lapos városnak, ahol Weszprémi megírta a 'Succincta' négy kötetét, ahol Magyary-Kossa született, ahol az orvosetnográfus Liszt Nándor ténykedett, s titokban persze saját magára is gondolt, aki vidéken először szerkesztett orvostörténeti mellékletet.

1939-ben megpályázta az OTI orvosfogalmazói állását, így búcsút mondott Debrecennek és a klinikumnak. A Debreceni Szemlében még megjelent egy dolgozata, a következő orvostörténeti írásai viszont már a Budapesti Orvosi Újság, olykor az Orvosi Hetilap hasábjait gazdagították, ám a harmadik debreceni orvoskedvencről, Hatvani Istvánról volt szó, cikke jelent meg az Egyházi Értekezések lapjain, Weszprémiről pedig a Debreceni Szemlében.

Szívesen tartott rádióelőadásokat a táblabíróvilág orvosairól, majd 1941-ben Debrecenben a Paracelsus halálának 400. évfordulója alkalmával rendezett tudományos ülésen 'Paracelsus és a paracelsusi tanok sorsa Magyarországon' címmel tartott előadást. A Debreceni Orvosegyesület 1941. évi decemberi ülésén a kolozsvári orvostörténeti intézetről tartott előadást, melynek üléselnöke Sántha Kálmán professzor, társelőadója a vércsoportokról Rex-Kiss Béla volt.

A világháború az ő életébe is beleszólt. Megjárta a Don-kanyart, sebesülés nélkül, de lelkiileg belerokkanva.

Nem nősült meg, s ez 1945 után még visszahúzóóbbá tette. Hazakerülése után egy ideig magánrendelőt nyitott, majd a Vöröskereszt Kórházában (ma Sportkórház) dolgozott, ismét klinikusi minőségben. 1951-től üzemorvos a Ganz Villamossági Gyárban, később Újpesten SZTK-főorvos. 1974. január 1-jén ment nyugdíjba, jóval túl a nyugdíjkorhatáron.

Amikor 1951-ben megalakult az Országos Orvostörténeti Könyvtár, majd 1955-től beindult Jáki Gyula professzor és Palla Ákos szerkesztésében Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei, Elekes György szorgalmasan eljárta a rendezvényekre, ám nem kívánt aktivizálódni. Szerzők között a nevét tehát hiába keressük. Két előadásáról tudunk, egyiket 1954 márciusában tartotta az Országos Orvostörténeti Könyvtárban, 'Az orvoslás és az orvosi tudomány kezdete Debrecenben – Melius orvosi műveltsége' címmel. A másikat 1975. február 3-án tartotta, stílszerűen Weszprémi István életútjáról, amikor a Magyar Orvostörténeti Társaság – életművéért – Weszprémi István Emlékéremmel tüntette ki.

Számára azonban legalább akkora megtiszteltetés volt Győry Tibor 1937-es levele, melyben Győry a következőket írta:

„Fogadja őszinte köszönetem kifejezését Szentgyörgyi leveleiről írt értékes és érdekes közleményének szíves megküldéséért s egyben a folytatásokért, melyekkel bizonyára meg fog örvendeztetni...”

Hogy miért nem publikált 1945 után, arra a könyveibe írott bejegyzései adják meg a választ. Idegenkedett minden marxista osztályszemléletes belemagyarázástól és a gombamód szaporodó szovjet-orosz prioritásoktól.

Békés polgári szellemtörténeti szempontból szemlélte a múltat és a jelent, nem volt oka egyetlen sorát sem revideálni, vagy újjal „felváltani”.

Bejárta az intézetbe jegyzetelgetni, bár sejtette, hogy azokat már aligha fogja publikálni. Külföldi orvostörténészekhez küldött levelei többnyire a határról visszajöttek, fegyelmezetten vette tudomásul, hogy ez már „nem az ő világa”.

Legutolsó terve sem sikerült, amikor csodálatos könyvtárát a Debreceni Orvostudományi Egyetemre akarta hagyni. E sorok írójához küldött leveléből nem derül ki, min feneklett meg ez a nemes szándék. Bibliotékája így nagyrészt szétszóródott, szerencsésnek mondható (köztük jómagam), aki antikváriumban egy-egy becsesebb darabra rábukkant.

Ahogy élt, olyan észrevétlenül hunyt el, 1977. június 28-án. Orvostörténeti fénykora a tiszántúli

metropolishoz kötődik, ahol egy potenciális utódnak az ő munkáját kell folytatni.

Hogy Debrecen e téren is méltó legyen Weszprémi, Magyary-Kossa és Diósadi Elekes György országos jelentőségű hagyományához.

Szállási Árpád